

L'EXPRESSION I L'ABSTRACCIÓ I ESTUDI DE LES TRADUCCIONS. LES POESIES D'AUSIÀS MARC I LA TRADUCCIÓ ESPANYOLA DE BALTASAR DE ROMANÍ¹

Josep MARTINES
Universitat d'Alacant
Institut d'Estudis Catalans
Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana

1. TRADUCCIÓ I ESTUDI COMPARATIU DE LES LLENGÜES: LA PRIMERA TRADUCCIÓ A L'ESPANYOL DE LES POESIES D'AUSIÀS MARC²

Traduir és *per se* un exercici de contrast entre llengües diferents i entre construccions culturals del món també diverses. No cal invocar el tòpic de *traduir* com a *trair* i del *traductor* com a *traïdor* per fer avinent la dificultat quasi inherent al mateix fet de vessar un text d'una llengua en una altra. L'acarament entre original i traducció és un bon mitjà per a l'estudi lingüístic; hi trobem confrontats, com en un espill, el lèxic, la fonètica, la gramàtica i la fraseologia de l'original i de la versió: una bona eina, doncs, per a l'anàlisi comparativa i de tipologia lingüística.

Com a prevencions metodològiques, cal tenir en compte en un tal estudi que una traducció és, en el fons, el producte de la competència d'un sol parlant: un parlant que tria de la llengua de destinació aquelles possibilitats expressives que, a parer seu, més s'avenen amb l'original. Cal tenir en compte encara que el traductor pot actuar amb més o menys fidelitat o, que, fins i tot, pot ser més o menys capaç en la llengua d'origen o en la de destinació. No s'han de menystenir tampoc els factors que condicionen qualsevol acte comunicatiu: des de la variació cronològica, geogràfica, funcional i estilística fins a qüestions com ara la ideologia i l'ambient cultural que emmarquen l'un i l'altre text. Encara més: no oblidem que els referents i les normes estètiques de l'original i de la traducció no sempre són els mateixos; això pren un relleu particular quan es tracta de textos literaris i, sobretot, del vers.

1. Aquest treball s'ha dut a terme dins el projecte IVITRA i dels projectes del Ministeri d'Educació i Ciència-FEDER (HUM 2005-03508FILO) del govern espanyol i PT2008-S0406-MARTINES01 de l'Institut d'Estudis Catalans adreçat a l'elaboració d'una gramàtica del català antic.

2. Introduïrem en aquest treball els signes i les abreviacions següents: abs 'abstracte' o 'abstracció', ADJ 'adjectiu', ADV 'adverbi', AM 'Ausiàs Marc', AN 'anglès', ART 'article', BR 'Baltasar de Romaní', CAT 'català', DEM 'demostratiu', DEF 'definit', EM 'edat mitjana', ES 'espanyol', f 'femení', FR 'francès', IT 'italià', LOC 'locució', *lo N* 'lo neutro', m 'masculí', MED 'medieval', ms 'manuscrit', N 'nom', OC 'occità', OCC 'occidental', OR 'oriental', PART 'participi', pl 'plural', PORT 'portuguès', POSS 'possessiu', N 'nom', PREP 'preposició', PRN 'pronom', sg 'singular', var. 'variant', # 'pausa o començament de frase o de vers', * 'no gramatical', _v 'mot acabat per vocal', _c 'mot acabat per consonant', v_ 'mot començat per vocal', c_ 'mot començat per consonant'.

Al 1539 es publicaren a València 46 de les *Poesies* d'Ausiàs Marc (c. 1397-1459): *Las obras del famosísimo filósofo y poeta mossén Osías Marco, caballero valenciano de nazió catalán*. Era la primera volta que veia la llum en lletres d'impremta l'obra de Marc i ho va fer acompanyada de la versió a l'ES, feta pel valencià Baltasar de Romaní, per inspiració de Ferran d'Aragó.³ Un segle separa, si fa no fa, la composició del cançoner⁴ de Marc i aquesta TRAD; cal subratllar que és la més acostada en el temps a l'original; i, a més, fou feta per algú competent en la llengua d'origen (CAT) i que devia parlar la de destinació (ES).⁵

Dins l'àmbit de la filologia catalana, ha mostrat Colón (1976, 1989, 1995a, 1995b, 1997) la utilitat del contrast de traduccions com a eina d'anàlisi lèxica, sobretot de traduccions acostades en el temps.⁶ L'efecte d'espill a què hem alludit fa més paleses les coincidències i, sobretot, les singularitats de les llengües comparades en una època concreta: hom percep més palpablement les particularitats de qualsevol llengua quan la sotmet a la comparació amb una altra. Això pren un matís especial quan les comparades seran, temps a venir, llengua minoritzada i la minoritzadora i, doncs, llengua interferida i llengua de què partirà la interferència.

La sola lectura de les *Poesies* i d'aquesta seua primera versió espanyola ens ha fornida una quantitat notable de notes d'interès sobre el lèxic, la fraseologia i la gramàtica.⁷ Ací ens centrarem sols en aquest darrer camp, no tan freqüentat en els estudis d'orientació comparativa, si més no a casa nostra. Pararem esment sobre una qüestió en què atendre a l'ES no sols és convenient ans (com veurem més avall) esdevé una condició fonamental: l'ús de l'ART /l/ 'm sg' per a l'expressió de l'abstracció,⁸ és a dir, el mal dit –sobretot, quan s'ha aplicat al CAT – «lo neutre».

Malgrat els avanços en els drets dels parlants i la difusió notable del model de llengua normalitzat, el CAT viu encara dins un context de pregona interferència de l'ES (Solà 1994², 1996). Aquesta interferència afecta la fonètica, el lèxic i la gramàtica de l'idioma. Quant a la sintaxi, precisament, la penetració en el CAT col·loquial del «lo neutre» és una qüestió de relleu, que planteja dificultats al parlant mitjà i controvèrsia entre els professionals de la llengua. S'han fet estudis molt importants quant als usos contemporanis; cal aprofundir encara en el vessant històric de la qüestió.⁹

3. Sobre la biografia de Romaní, cf. Escartí (1997, i 38-44).

4. Martí de Riquer (1980, II: 487) situa la redacció de les *Poesies* en un període que degué abastar des del c. 1425 «fins molt poc abans de la data de la seva mort [de Marc] (3 de març del 1459)».

5. La traducció de Romaní és, en general, fidel a l'original, sovint *ad litteram*; provava de respectar fins i tot la mètrica de Marc. Cal recordar, però, que no va traduir les tornades i, més d'una vegada, tampoc estrofes senceres de diversos poemes; a voltes alterava l'orde dels versos; i, en algun cas, refeia o esquivava el contingut d'algun passatge, a voltes, per no enutjar la Inquisició; cf. aquests canvis en Escartí (1997, i).

La versió de Romaní ha rebut judicis diversos; cf., p. ex., Pagès (1912, i, 55-60 i 85), Riquer (1946: x), Hoefler (1977) o Escartí (1997, i: 45).

6. Cf., així mateix, Wittlin (1991, 1997), Calvo (1997), Vicent Martines (2005).

7. Aquestes notes es multipliquen si consultem l'edició interlineal que ha fet Vicent Martines de les diverses traduccions de les *Poesies*, dins el projecte IVITRA; hi podem acarar les diverses llengües a què s'ha vessat aquesta obra (ES, FR, AN, IT...) i aquestes amb l'original. Hem pogut aprofitar aqueixa edició en l'elaboració del present treball, cosa que regraciem fraternalment i coral a l'autor.

Hem contrastat, a més, les variants dels diversos ms de les *Poesies* en Pagès (1912) i Bohigas (2000).

8. Per qüestions d'espai, pararem atenció sols en l'abstracció. Hem observat certs usos de «ço + que 'REL'» i de «/l/ 'm abs' + que 'REL'» de valor quantitatiu i molt acostats als matisos d'intensitat; ens limitarem a esmentar-los allà on correspondrà.

9. Cf. Par (1928), Neira (1983), Batlle (2000), Casanova (2000), Martines (2008).

2. L'EXPRESSIONI DE L'ABSTRACCIÓ: EL «LO NEUTRO» EN L'ESPANYOL I L'ARTICLE DEFINIT EN EL CATALÀ

L'ús d'un ART específic («lo neutro», en la tradició gramatical hispànica) per a l'abstracció és un tret que singularitza l'ES dins la família romànica. És ja abundosa la bibliografia sobre aquesta singularitat; dins aqueixa llarga producció, hi ha dos treballs que, a parer nostre, poden servir com a referència: Bosque/ Moreno (1989),¹⁰ que descriuen les funcions actuals del *lo N*; i Lapesa (1984), que descriu l'evolució del *lo N* i de la distinció entre aquest i *el* ART DEF 'm' en ES.

Bosque/ Moreno (1989) distingeixen en el *lo N* tres denotacions: entitats, propietats i quantitats, que corresponen a la tipologia següent.

a) El «lo individuatiu» designa entitats no humanes que presenten els trets expressats pel modificador (ADJ, PART, ADV, sintagma preposicional o una oració de REL);¹¹ *lo blanco* denota 'l'entitat o les entitats de color blanc'; *lo de ayer*, 'l'entitat o les entitats vinculades al dia d'ahir', o *lo que te compraron* al·ludeix a 'l'entitat o les entitats que tenen en comú el fet d'haver estat comprades a l'oient'. Pot referir-se a coses concretes o abstractes, a classes o a conjunts de coses, a qualitats, a esdeveniments, o a continguts proposicionals. No admet ADJ propis de persones (**lo tacaño*, **lo cariñoso*); sí que admet, però, superlatius del tipus *lo más blanco*, *lo más complicado de este libro*. S'hi inclouen construccions com ara *en lo sucesivo*, *a lo lejos*, etc.

b) El «lo cualitatiu» denota qualitats o propietats preses en grau màxim; així, *Me impresionó lo duro de aquel trabajo* pot interpretar-se com a *Me impresionó 'el grado extremo de dureza de aquel trabajo'*; també hi cap una possible lectura *individuativa*: *Me impresionó 'la parte dura, la vertiente dura del trabajo'*. A diferència de l'*individuatiu*, el «lo cualitatiu» admet ADJ que es prediquen de les persones (*lo tacaño de Ernesto*, *lo cariñoso de la niña*); rebutja, però, els superlatius: *Lo más duro de este trabajo* sols pot tenir una interpretació com a *individuatiu*.

c) El «lo quantitatiu» denota quantitats: *No duerme lo necesario*, *Cobra lo justo*. Hi poden aparèixer ADJ com ara *necesario*, *suficiente*, *imprescindible*, *conveniente*, *justo* i algun més. Aquesta interpretació és possible també amb modificadors no ADJ com ara *Cobra lo de siempre*, *Dura lo que te dije*.

Reserven per a una altra tipologia les intensives del tipus *Lo fuertes que eran* ('com eren de forts'), en què *lo té* «naturalesa quantificativa» (p. 5).

Al seu torn, i atenent a l'evolució del *lo N*, Lapesa (1984) ha fet veure que:

a) *Lo* és atestat en ES des de bon començament (s. XII), seguit de REL, POSS, INDEF, de sintagma «*de + N* o equivalent», i progressivament també d'ADJ i PART. És invariable: no fa síl·laba amb les PREP *a* o *de*, com sí que ho fa l'ART *el* amb les contraccions *al* i *del*; i, de bell principi, expressa amb matisos diversos el valor 'abs' i, una mica més tard, intensiu (p. 181 i ss.).

b) Des de l'EM, es documenta l'ús de *el* davant qualificatius, determinatius o ADV «con los cuales forma grupos de función sustantiva y significado colectivo o abstracto» (p. 175): *el poco*, *el mucho*, *el temporal*, *el contrario*, *el honesto*, *el profundo*, *el verosímil*, *el sublime*, *el infinito*, *el moral*, *el absurdo*, *el absoluto*... N'hi ha que han romàs en l'ús actual.

c) *El* i *lo* poden mantenir una «coexistència distributiva»; això permet distincions del tipus *el ganado/ lo ganado*, *el llano/ lo llano*, etc. Hi ha casos de «coexistència indiferenciada», amb el

10. Cf. també Briz (1989), Leonetti (1999) i Rigau (1999), Bartra/ Villalba (2004).

11. No ens ocupem ací d'una qüestió certament important: la naturalesa gramatical de *lo*; ha estat objecte de discussions si es tracta d'un ART o d'un PRN. L'han considerat com a ART, p. ex., Alarcos (1967) o Contreras (1973); l'han vist com a PRN: Bello (1847), Lázaro (1980) o Bosque/ Moreno (1990).

mateix valor «colectivo o abstracto» tant amb *el* com amb *lo*: *el/ lo medio, el/ lo mucho, el/ lo honesto*, etc. S'ha tendit a especialitzar *lo* com a marca de «referència conceptual, colectiva, delimitativa o abstracta» (*lo agudo, lo llano, lo ganado*, etc.). *El* s'ha tolerat amb aqueixos valors quan no hi havia «riesgo de confusión con la referencia a persona o cosa concreta (*el más y el menos, el máximo, el mínimo* [...]» (p. 181).

La norma del CAT (Fabra 1918: § 39; i abans 1911: 35-40) rebutja l'ús d'un ART 'abs' (l'invariable *lo*) diferent de l'ART DEF 'm sg' ([el] o [ə], [l]); literalment:

- 1) En el català modern (sobretot en la llengua escrita) s'havia estès el costum de distingir l'adjectiu, quan no es refereix a cap substantiu expressat o sobreentès, de l'adjectiu quan es refereix a un substantiu masculí sobreentès, anteposant-li, en el primer cas, un *lo* invariable (dit article neutre) en lloc de l'article masculí. Així, *L'home dolent i EL bo*; però: *Ha dit això, i LO bo és que no ho sap* (en lloc de: *Ha dit això, i EL bo és que no ho sap*). La llengua literària rebutja avui aquest *lo* reemplaçant-lo per *el*, per *el que* o per *el que té de* (o *allò que té de*).

Fabra (1898: 95) ja havia observat que «una distinció entre l'article masculí i el neutre sembla estranya a la llengua antiga, i l'actual distinció és indubtablement deguda a l'influència castellana».

Aquesta regulació connecta, doncs, amb el CAT MED i amb el que ocorre en alguns parlars vius. Seguint Martines (2009), podem avançar que, a l'EM i encara en el CAT N-OCC actual,¹² un mateix clíctic /l/ fa el paper d'ART purament determinatiu i el de marcador d'abs'. Aquest clíctic /l/ 'm abs' tendeix a fer síl·laba amb les var. següents.

- a) [lo], var. síl·làbica amb epèntesi de [o] (var., al capdavant, heretada de ILLUM): en contextos no vocàlics o amb pausa a l'esquerra i c a la dreta: «_C o # + /l/ 'm o m abs' + C_» → «_C o # + [lo] + C_»; o
- b) [l], var. asil·làbica, recolzada damunt la v de l'esquerra o de la dreta: 1) «_v + /l/ 'm o m abs' + C_» → «_v + [l] + C_»; o 2) «_C o # + /l/ 'm o m abs' + v_» → «_C o # + [l] + v_» o «_v + /l/ 'm o m abs' + v_» → «_v + [l] + v_».¹³

L'ART DEF 'm pl' seguia un comportament semblant.

- a) [loz], var. síl·làbica: si no hi ha v a l'esquerra; és a dir: «_C o # + /l/ 'm pl' + C o v_» → «_C o # + [loz] + C o v_»; o
- b) [lz], var. asil·làbica, recolzada damunt la v de l'esquerra: «_v + /l/ 'm pl' + C o v_» → «_v + [lz] + C o v_».

Cf. els exemples medievals [2-5] per a /l/ 'm' ('sg' o 'pl') i [6-11] per a /l/ 'm abs'; i [12-14] també per a /l/ 'm abs', però en el CAT N-OCC actual.¹⁴

- 2) A vós és donat a conóixer *lo mester del regisme* (*Organyà*, 53)
- 3) contra-*ls vicis* [...] pesen *los bens e-ls mals* (Llull, *Gentil*, 30 i 186)

12. Per a una descripció d'aquesta qüestió en els dialectes contemporanis, v. Colomina (2002). Cf. més avant dades sobre usos populars de /l/ 'm abs' en parlars actuals, fora del CAT N-OCC.

13. Hi ha, a més, l'ART /s/ (les Illes Balears, punts de l'extrem NE del Principat i Tàrbena, al País Valencià). Segueix el mateix procés fonomorfològic: una forma bàsica /s/ (< IPSUM) que feia síl·laba amb les var. [so] o [s], segons els contextos que hem descrit per a l'ART /l/ en a i b). Com és sabut, atès el prestigi de l'ART /l/, són escassos els testimonis escrits del salat en textos antics; tot i així, hem aportat en Martines (2009) documentació antiga (i actual) d'aquest ART també amb valor 'abs' (cf. ací n. 23). Modernament l'ART /s/ fa síl·laba com l'ART /l/: amb la var. [s], en context vocàlic, i amb [əs] (o [es]), sense contacte amb v. Hi ha la var. [so] darrere la PREP *amb* i c a la dreta. Cf. Veny (1983⁴: 84), Moran (1984), Colomina (2002:545).

14. Els exs. de [12-14] són de Colomina (2002: 543).

- 4) que-/ sou que prometrà [...] / no pagar lo sou (*Llibre de tres*, 34 i 35)
- 5) per força-/ vot (Gassull, *Somni*, 177)
- 6) que vol dir aytant que totes les coses del món són trespasadores e que-s perden, sinó tan solament la amor de Déu. E nós, conexén que aquesta era la veritat e l'als, monçònega, volguem [...] (*Fets*, 6)
- 7) E com foren fora, *al* pregon del bosc [...] (Eiximenis, *Contes i faules*, 17)
- 8) Ells veren les obres del Senyor, e les maravelles de ell en *lo* pregon [de les aigües] (*Biblia valenciana*, 210)
- 9) que us diré veritat de tot *lo* que s'és seguit *del* que vostra senyoria demana (*Tirant*, 84)
- 10) amor és, amor, *lo* que tinch, e no és roba que-m puga despullar. [...] –A mi no-m fall conexença –dix la emperadriu– *del* que dius (*Tirant*, 542)
- 11) Tot *lo* *contrari* és *del* que dius (*Tirant*, 560)
- 12) amb l'únic que tenia; tot l'altre que tenies
- 13) contesta'm *al* que et demano; *lo* bo i-/ dolent; *Faci-/* que vulgui
- 14) *lo* real i l'irreal; No m'agrada l'agre

Aquest comportament és prop de la regla que observa, durant l'EM i en alguns parlars vius, l'altre grup de clítics: els PRN febles (/m/, /t/, /s/, /l/, /n/, /nz/, /vz/, etc.), que tendien a fer síl·laba bé recolzant en la v de l'esquerra o de la dreta o bé prenent una v de suport.¹⁵ Segons això, sol haver-hi *me*, *te*, *se*, *lo*, *ne*, *nos*, *vos*, etc. en context no vocàlic; en context vocàlic, i des de molt antic, ja es documenta la tendència dels PRN àtons a fer síl·laba segons el context: *e tu-m vols* (*Organyà*, 63); *nós l'amàvem* (*Fets*, 112); *no-t porà* (Llull, *Cavalleria*, 190); *De son ofici-ns zelam* (*Epistolari*, I, 1392, 77); *sí-ls pesà* (*Questa*, 1rb); *que t'haja misericòrdia e que-t vulla*, o *Tota us banyareu* (*Tirant*, 89, 201).

Progressivament aquesta tendència s'alterà vers la pròtesi de la v [e] (CAT OCC)/[ə] (CAT OR):¹⁶ *solament es deu* (*Mostassaf d'Elx*, s. XVIII); *Abrasats es despedirem*, o *ell ens lliurarà de mal* (*Canya*, s. XVIII, 91, 95). Afectà, fins i tot, *us* i *ho* cosa que deu ser indicatiu de la sistematicitat del fenomen: *sols eus* ['vos'] *demane* (*Felip IV*, 1645, 203), *de dos anys a esta part eu* ['ho'] *fan pagar* (*Xúquer*, 1620, 247).¹⁷ Una part important dels parlars vius han evolucionat segons aquesta tendència: *em mira*, *m'anima*, *porta'm*, *es pentina*, etc. Aquesta és l'opció del CAT estàndard.¹⁸

Hem trobat atestacions de la tendència al canvi vers la pròtesi de [e]/[ə] també en la síl·laba-ció de /l/ 'm abs'.

- 15) y parlan-te te digueren/ *el mateix* que yo també (*Canya*, s. XVIII, 8 34)
- 15bis) Calle, que ara vé *el bó* (*La Donsayna*, 1844, 161) [Només gràfica]
- 16) En *el fort* de l'estivada (Verdaguer, *Excursions*, 1904, 45; *DCVB*)
- 17) no pot ignorar, per aver tants anys que viu en la present vila, *el* que està proyoit en aquella (*Mostassaf d'Elx*, 1647, 340)
- 18) Coneixien bé el retor els regidors i molts atres quans se miraven ben intencionats i aficionats a la església el de esta idea la imperfecció de quedar arraconada la porta més principi

15. Cf. Duarte/ Alsina (1986:39 i ss.)

16. Els textos presenten aquesta pròtesi inicialment quan el clíctic va precedit de mot acabat en v; cf. Coromines (1971), Bruguera (1991) [= *Fets*]; Ponsoda (1996), Cano (1997) i ací ex. [38 i ss.].

17. Recordem que [ew]/[əw] 'ho' és de bona part del valencià o de les Illes (on hi ha també [əj] 'hi')

18. Remarquem que en parlars, com ara el d'Elx (al s del País Valencià), en què ara els PRN febles presenten epètesi en contextos com ara *ell se troba*, mostraven la tendència a la pròtesi de [e] a l'edat moderna (*Es troba; tots los quals béns es donen*, cf. Cano 1997: 66) [*Mostassaf d'Elx*], època clau en el desenvolupament d'aquesta tendència.

pal, *lo* poc que anaven a guañar en minorar esta obra, *el* molt que es perdia de lloc, [...] (Esplugues, *Memòries*, 1732, 101)

- 19) Mira, Pollastre, *el que fás!* (Bernat i Baldoví, 1859, 30)

Valga'ns tot açò com a referència diacrònica, molt succinta, de la qüestió en CAT. Sobre la problemàtica actual, condicionada pel contacte amb l'ES, ens remetem dels estudis de Solà (1972, 1987, 1994², 2002). Aquests han bastit l'esquema de tractament de la qüestió: a) la distinció entre abstracció i intensitat; b) l'anàlisi dels recursos del CAT i el contrast amb els de l'ES i, encara, d'altres llengües romàniques; i, c) la descripció de les dificultats concretes, davant la norma, del catalanoparlant actual, que ha estat bilingüïtzat i que viu en un context d'interferència de l'ES.¹⁹

No podem menystenir, quan ens ocupem d'aquesta qüestió, que la distinció entre *el* 'm' i *lo* N és un tret marcadament idiomàtic de l'ES. Els catalanoparlants contemporanis, quan s'expressen en ES, són capaços d'aplicar la intuïció, la norma de competència lingüística que regula aqueixa distinció. Han arribat, fins i tot, a projectar aqueixa mateixa distinció al CAT col·loquial espontani; i tot això mercès al contacte prolongat, íntim i quotidià amb la llengua espanyola.

A vegades, quan s'ha volgut reivindicar una hipotètica genuïtat d'aquest ús en CAT, hom ha remarcat la *utilitat*, la *naturalitat* i, fins i tot, la *lògica* d'un tal recurs expressiu. Això obvia el caràcter idiomàtic del *lo* N i el fet que, si resulta *natural* als catalanoparlants, és per la convivència amb l'ES. Són ben il·lustratius d'aqueix caràcter idiomàtic els esforços que esmercen parlants de llengües com ara el PORT, el FR, l'IT o l'AN per aprendre la distinció entre *el* 'm' i *lo* N en ES. A més del material didàctic específic que s'ha d'elaborar, sobre la base de l'anàlisi contrastiva entre l'ES i llengües com les esmentades, ja hi ha una bibliografia notable fonamentada en l'estudi de les errades que solen cometre els aprenents amb el *lo* N; n'apleguem ací algun testimoniatge.

Martinell (2000²) situa el *lo* N dins el capítol de trets l'ES sobre els quals cal parar atenció quan aquest és ensenyat com a segona llengua, a la vora d'altres com ara l'ús de *ser* i *estar*, de les PREP, del mode, l'aspecte i el temps verbals, etc.

Andrade (2007) i Alves (2003: 173)²⁰ han explicat les dificultats dels lusoparlants brasilers a fer servir el *lo* N; cf. [20 i 21].

- 20) *Uso del artículo neutro*. A los estudiantes brasileños les cuesta comprender la función del artículo neutro español *lo* y llegar a emplearlo correctamente ya que en portugués no existe la forma neutra. Los errores más comunes serán: utilización del artículo definido masculino en lugar del neutro; ej.: **El principal de la vida es amar*. Utilización de la forma neutra por el artículo definido *el*.; ej. **Lo chico y la chica son hermanos*. Intento de evitar usar el neutro haciendo construcciones en las que puedan prescindir de él, lo que no constituye un error, sino más bien una estrategia; ej.: *La cosa principal de la vida es amar*.
- 21) El estudiante brasileño, en su proceso de adquisición de la lengua española, encuentra especial dificultad en el aprendizaje del *lo*. Al principio, cuando está aprendiendo los artículos, sufre la tentación de utilizarlo como determinado masculino. Motivos no le faltan: la analogía con el portugués (*o/lo*), y la analogía con la serie de los artículos determinados: *las-la, lo-lo**. Después, [...] al empezar a aprender los pronombres complemento, se enfrenta con la casi total ausencia de pronombres átonos en la lengua coloquial de los brasileños. Finalmente, a la hora de aprender el artículo neutro *lo*, pasa por el desafío de usar algo que hasta el momento le había sido 'prohibido'.

19. Solà (1972 i 1994²) i Brucart (2002) ens estalvien d'haver de descriure ací les diverses aportacions fetes, fins i tot des d'abans de Fabra.

20. Inclou propostes didàctiques (jocs i exercicis orals i escrits) per a afavorir l'aprenentatge del *lo* N. Cf. també Rodríguez (1999) i Irazábal (2000).

Fernández García (2006) esmenta les confusions entre *el* i *lo* de l'ES i *o* del PORT com un tret del *portunhol* amb què s'expressa un personatge literari.

- 22) La traducción de estructuras también tiene algún ejemplo en el registro de Pablo Florez, quien parece un nativo portugués cuando traduce al español el artículo neutro *o* por el masculino *el* en la expresión *faço el posible e el imposible*, pero lo usa correctamente en *es lo que a Pablo Florez le gusta*.

Kindelán (2004) analitza les dificultats dels parlants del FR quan aprenen l'ES; aporta el *lo n* com una d'aqueixes dificultats.

- 23) No reconocimiento de *lo* (artículo neutro para algunas gramáticas tradicionales): *En mi país el mejor es enemigo de todo bueno*.

Martín (2004) ([24]) i Franceschina (2007: 15) ([25]) adverteixen en la interlingua dels estudiants de l'ES d'origen IT:

- 24) Uso del artículo masculino en lugar del artículo neutro sustantivizador que no existe en italiano: *porque los amigos me contaron el bueno y el malo della España*. Sustitución del artículo neutro sustantivizador por el sintagma nominal *la cosa* de nuevo por influencia del italiano donde no existe el artículo neutro *lo* como en español: *Hablar con los españoles es la cosa mejor*; La primera cosa *ver el mar*; *me dice que la cosa que le echa menos es la comida de su madre*; *Me han dicho que el año pasado fue la misma cosa*.
- 25) (15) Yo me acuerdo **lo primer día* ('[...] *el primer día*').

Aquest tema és motiu de consultes en fòrums de la xarxa en què els aprenents d'ES plantegen qüestions que els afecten sobre aquesta llengua; cf. [26], d'un aprenent lusoparlant, i [27], d'un angloparlant.

- 26) tengo dudas en utilizar *el* y *lo*. Me gustaría saber si existe diferencia de aplicación y conocer sus reglas. *Es lo mejor de...*, *Es el profesor...* (<http://forum.wordreference.com/showthread.php?t=182121>)
- 27) [Sobre l'ús intensiu del *lo n*] *Hombre, no sabes lo felices que estamos*. Yo sé que esta frase quiere decir que *You just don't know how very happy we are, man*. Sin embargo, no entiendo el significado gramático de la *lo* ¿Cómo sirve? (<http://forum.wordreference.com/showthread.php?t=389985>)²¹

Per aquesta línia, i malgrat l'actual interferència de l'ES, hi ha en l'expressió espontània tradicional en CAT, per ací per allà, usos genuïns ben remarcables. P. ex., l'ES *lo dulce, lo salado, lo fregado, lo mojado, lo caliente, lo seco, lo malo, lo fuerte, lo bueno, lo mejor...* es pot dir amb /l/ 'm abs' ([el], [l]) en més d'una comarca catalanoparlant, amb variacions generacionals i de context (com sol ocórrer en situacions d'interferència i de minorització lingüística):²² *el dolç* 'les coses dolces' o *el salat* 'les coses salades' (*No m'agrada el dolç: m'estime més el salat*), *el fregat* 'la part del paviment que ha estat fregada' (*Ei, alerta!: no passeu per damunt el fregat!*), *el banyat* (o *el regat*) 'la part del camp que ha estat regada' (*Ha entrat un ramat d'ovelles dins el banyat i ho ha xafigat* ['trepitjat'] *tot*) o 'la part del paviment que és banyada' (*No passeu pel banyat i espe-*

21. Sols com a il·lustració, cf. en <http://spanish.about.com/cs/grammar/a/neuter.htm>; <http://spanish.about.com/cs/grammar/g/neuter.htm> una mostra de les explicacions que s'ofereixen als angloparlants sobre el *lo n*.

22. Són exemples presos de la parla espontània a comarques com ara la Safor, de la Marina Alta i Baixa, l'Alacantí, l'Alcoià, o la Plana, on, convé remarcar-ho, les formes de l'ART DEF són [el] i [l]. Cf. més exs. en Martines (2009).

reu que s'eixugue), *el (de) calent* 'el conjunt de menjars cuinats com ara arròs, sopa, etc.' (*No puc passar sense el (de) calent: un plat d'arròs a migdia, un bullit a la nit...*), *el sec* 'la part seca de l'arbre, les fulles i les branques seques' (*Estava llevant el sec del baladre i em gire i sent una punxada a l'ull!*), *el cremat* 'la part d'un aliment que és cremada' (*– Se m'ha cremat la coca! – No patisques, li lleves el cremat i bona*), *el mal* 'la cosa dolenta' (*El mal és que ell no ho veu*), *el fort* 'la part, el moment més intens d'una cosa, d'una situació, d'un temps' (*Va eixir amb la bicicleta en el (més) fort de la calor*), *el millor* o *el bo* 'la part, el moment (més) bo' (*Calla que ara ve el millor de tot; Van arribar al bo/ al bo i millor de la festa; Quan estava al bo/ millor (o en el bo/ millor) del son (o del dormir), em va despertar; Ja som al bo de l'hivern; Quan estàvem al bo del millor del dinar*).²³

N'hi ha també amb LOC com ara: *Anar al segur* (*Ir a lo seguro* (ES)), *Casar-se pel civil* (*Casarse por lo civil* (ES)), (*Fer alguna cosa*) *més del degut* (cf. més avant en Marc, ex. [43]); (*Hacer algo*) *más de lo debido* (ES)), *Tallar pel sa* (*Cortar por lo sano* (ES)), *Al primer va dir que no, però després el van capgirar* (*A lo primero* (ES)), *No volia i a l'últim va dir que sí* (*A lo último* (ES)), etc.

Semblantment, observem que, p. ex., aquella 'part de l'arròs que resta agafada i parcialment cremada (*socarrat*) d'un menjar' és designada espontàniament per parlants castellanoparlants (la Manxa, Andalusia) com a *lo quemado* (*No me pongas lo quemado; Me gusta lo quemado de la paella*). És remarcable en aquest cas, d'una banda, que *el socarrat* és l'equivalent CAT habitual i espontani; i, de l'altra, caldria demanar als parlants si *el socarrat* (com molts dels casos reportats adés) és percebut com a 'abs' (a l'estil del *lo N*) o com un 'm'. Aquesta reflexió no és, a parer nostre, secundària ni prescindible: enllaça amb qüestions que condicionen la recerca sobre els usos catalans actuals i antics.

a) La intuïció dels catalanoparlants d'avui és esbiaixada pel contacte amb l'ES, llengua en què la distinció entre *el 'm'* i *lo N* és antiga i quotidiana.

b) A l'hora d'ara, la capacitat i la necessitat de discernir entre el valor 'abs' i el purament determinatiu de l'ART 'm', en el catalanoparlant mitjà i en el lingüista, són pregonament condicionades per aqueix contacte amb l'ES.

c) L'observació d'usos vius com els que acabem de ressenyar i dels antics parteix del contrast amb l'ES. Hem tingut l'experiència d'haver de recórrer a aqueix contrast per esbrinar la naturalesa de més d'un exemple actual i pretèrit.

És dins aquest context on inserim el present treball. La recerca diacrònica sobre l'expressió de l''abs' i, concretament, de l'ús de /l/ 'm abs', demana, entre altres coses, la comparació amb el *lo N*, atesa la convivència amb aquesta llengua, sobretot en els darrers segles. Parar atenció a les traduccions dels clàssics catalans a l'ES, i també a altres llengües, pot ajudar a concretar el valor de segons quins testimonis, pot il·luminar les diferències de les diverses llengües i, doncs, la singularitat de certs recursos expressius. La lectura comparada de les traduccions d'un mateix text és útil al lingüista diacrònic per a copsar qüestions de caràcter idiomàtic com aquesta. En aquest cas concret, hi ha un valor afegit: provar de mesurar si un catalanoparlant de primeries del s. XVI que sabia també l'ES era competent del tot en l'ús del *lo N*.

23. Parallels a aquests usos populars d''abs' amb /l/ 'm', n'hem trobat algun amb ART salat (/s/), que són no menys valuosos: «¿que vos figurau que, en tenir s'esplet embotigat, l'amo de So'n Maiol romanga mans fentes i se pos a fer la vida del canot, menjant-se *es guanyat*, sense voler sebre qui l'ha encaçada?» o «Infundats En Rací i En Toni en *so bo* d'es fumar, passaren un parei de minuts xucla qui xucla» (Alcover, *Contarelles*, I, 1915, 89; i II, 1915, 53); *es banyat* (DCVB). Sobre la var. [so] de l'ART salat, cf. adés n. 13.

3. L'EXPRESSION DE L'ABSTRACCIÓ EN LES POESIES D'AUSIÀS MARC: L'ÚS DE L'ARTICLE DEFINIT /l/ 'M ABS'

Descriurem tot seguit quin és l'ús de /l/ 'm abs' que hi ha en les *Poesies* de Marc²⁴ en dos contextos: quan serveix per a construir N abstractes amb d'un ADJ, un PART, un ADV o un POSS, i quan introdueix un *que* 'REL'; en aquest darrer cas, observarem la variació amb el DEM ÇO. Més avant (§ 4.2), mostrem com són traduïts a l'ES els casos presents dins l'antologia de Romaní.

3.1. L'ÚS DE «/l/ 'm abs' + ADJ/ PART/ ADV/ POSS» EN LES POESIES D'AUSIÀS MARC

Hi ha en les *Poesies* una representació notable de l'ART /l/ 'm' seguit d'ADJ, PART, ADV o POSS per a l'expressió de l''abs' amb valors equivalents als que hem descrit per al *lo* N de l'ES de caire, sobretot, *individuatiu* i també *quantitatiu*. Designem a) entitats o el conjunt (o la part) d'entitats no humanes que presenten els trets expressats per l'ADJ, PART o ADV que introdueixen; en 3 casos apareix seguit per un POSS, amb el sentit de 'les coses, les possessions, els diners d'algú'. O b) denoten quantitat (cf. [43]). Reproduïm les mostres que n'hem trobat en tots els poemes de Marc.²⁵ En § 4.1 veurem com són vessats a l'ES per Romaní aquells casos que apareixen dins els 46 poemes que aquest va traduir.

accidental 'les coses accidentals, contingents, no essencials'

28) vulla mudar tot *lo accidental*/ e guanye ço que per colp-à perdut (120 99)

àls 'les altres coses, la resta'

29) car en tot *l'àls* lege-à bastamen (48 35)

30) no-m restarà sinó que mude lig,/ car de tot *l'àls* mon esforç és potent (53 12)

31) que mon voler s'esguarda sol amar,/ e fahent àls, serveix a companyar/ l'estat d'Amor; en tot *l'àls*, abandó (55 12)

32) Lur cap no val, perquè no y ha cervell,/ tot *l'àls* és bo segons a què serveix (71 102)

33) ans és formal qu-apura l'or y acaba,/ lexant-lo fi, e *l'àls* en fum derrama (92 184)

34) L'om deu saber, e fer qu-en sa fi reste,/ e qu-en tot *l'àls* lo costat flach hi preste (113 110)

35) Sí com vexell no pot més recollir/ despuix qu-és ple –tot *l'àls* perdre's cové–,/ axí lo seny [...] (120 14)

amarg 'les coses amargues'

36) Axí disposat, dolç me sembla *l'amarch*,/ tant és en mi enfeccionat lo gust! (114 85)

37) [...] tot hom sab bé/ que naturalment l'animal/ sab bo lo dolç, e *l'amarch*, mal (128 446)

cert 'la cosa, les coses certes', 'la veritat'

38) cas no ymagín que no-m faça volpell,/ y *el*²⁶ *cert* no crech e que-n fes Déu report (78 44)

24. Sobre el CAT de Marc, cf. Sanchis (1959-1962), Hauf (1983), Colón (1997) o Casanova (1999).

25. Per a les citacions de les *Poesies*: a) Les hem numerades. b) Les hem aplegades segons el fet lingüístic estudiat i, dins cada tipologia, alfabèticament i per orde d'aparició en l'original. c) Separem els versos amb una barra simple (/). Primer va el text de Marc i, quan hi haurà, la traducció de Romaní separada d'aquest per una doble barra (//). d) La primera xifra de dins els parèntesis i darrere el text de Marc remet al poema; la segona, al vers on hi ha la construcció estudiada. El text de Romaní va seguit de l'abreviació BR. e) Quan hi ha traducció a altres llengües i és útil aportar-la, la incloem en nota.

26. Pagès (1912, II, 13, n. 44) arreplega *lo* en comptes de *el* (ms B).

- 39) Donchs, ¡quant és foll lo qui vol l'impossible/ e té's per cert qu-és molt leus de atényer,/ ne sab que may l'apetit pot estrényer,/ si donchs no·l met en *lo cert* e posible! (108 32)

contrari 'la cosa contrària'

- 40) Tu creïst me perquè l'ànima salve,/ pot-se fer de mi sabs *lo contrari*. (105 194)
 41) tirant, fluixant, creixent, minvant, fent cambis,/ volent l'onest, après tot *lo contrari* (117 166)
 42) Dien los ulls que val més/ de vós lo veure que l'oír;/ elles [les orelles] no y volen consentir,/ dient que *lo contrari* és (125 8)

degut 'la quantitat adequada, que correspon en una situació'

- 43) car de mal fer tal guardó ha,/ e lo ben fet cascú pagà/ més *del degut* (127 210)

desitjat 'la cosa desitjada, allò que hom desitja'; cf. més avall *volgut*.

- 44) Rey és tot hom; aquest lo fa esclau,/ e menys de grat aquest se fa servir,/ car per aquest [el voler desordenat] l'ome no pot venir,/ *al desitjat*, e fa lo que li plau (103 44)²⁷

diferent 'la part diferent, allò que fa diferent, la diferència'

- 45) *Lo different* de les coses comprendre/ no és en hom: son saber no y aplega (113 33)

dolç 'les coses dolces' o 'la dolçor'

- 46) [...] tot hom sab bé/ que naturalment l'animal/ sab bo *lo dolç*, e l'amarch, mal (128 446)
 47) mescla *lo dolç* ab l'amargor (128 631)

esperat 'les coses esperades'; cf. més avall [123].²⁸

(*pus*) *extrem* 'la part, zona extrema'

- 48) Amor al camp no fon lo pus derrer,/ mas Oy vench lla d'armes tan esforçat/ *c-al pus extrem* del camp l'à derrocat (40 35)

fals 'les coses falses'

- 49) *Lo fals* par ver, la veritat falsia (92 134)

finit 'les coses finites'; cf. més avall [108, 109 i 124].

(*pus*) *fort* 'la part o el moment fort', 'la intensitat'; 'la cosa forta, destacable'

- 50) Semblant me trob de l'assetjat en plaça,/ hon és lo burch e fort castell e vila,/ e armejant, perden forces, lo'n meten/ fins *al pus fort*, hon no fa ne tem armes (117 188)

guanyat 'les coses guanyades, els guanys'

- 51) Quant més amau, tant més temor teniu,/ vós e cascú, de perdre *lo guanyat* (126 2)

impossible 'les coses impossibles'

- 52) Donchs, ¡quant és foll lo qui vol l'impossible/ e té's per cert qu-és molt leus de atényer,/ ne sap que may l'apetit pot estrényer,/ si donchs no·l met en lo cert e posible! (108 31)

27. Cf. «Junt és lo temps que mon goig és complit/ en lo esguart *del qu-é yo desijat*» (16 2) o «de *so* que he desijat» (ms a, Pagès 1912, i, 234, n. 2).

28. Per evitar repeticions, oferim més avall la citació dels versos que va traduir Romaní.

infinit 'les coses infinites, sense fi, eternes'

53) puix après mort l'ànima és incerta/ de l'*infinit*, e més si-l creur-aparta (112 354); cf. més avall [110 i 111]

(*pus*) *jus* 'la part (més) baixa'

54) Ffortuna vol son torn variat perdre./ sí qu-amistat ab fermetat acapta:/ quant m'è sentit *al pus jus* de son centre./ apres ha fets los corons de sa roda (24 5)

menys (*al menys* < a 'PREP' + /l/ 'm abs' + *menys*)

55) si del que fa no-n complau *al menys* una/ del tot és foll [...] (104 67); cf. més avall [118]

millor 'la millor cosa, la millor part d'una cosa'

56) fent-li present *del millor* de llur bé (75 80); cf. més avall [112]

mills 'la millor part'

57) *lo mils* de mi és com en res no pens (35 22)

natural 'la natura, les coses produïdes per la natura, els instints'

58) *lo natural* d'on promou amistat/ mou tal contrast que abdui [els dos enamorats] fan l'esqui (126 10); cf. més avall [113]

necessari 'les coses necessàries, la necessitat'

59) que vostr-amich hus dels diners axí:/ que solament ne prenga per a ssi,/ tant com mester *al necessari* són,/ lo restant partesca-ls qui no n'han (103 53)

pitjor 'la cosa més dolenta'

60) Hajau esforç, car *lo pijor* és mort (52 5)

possible 'les coses possibles, les coses que es poden fer'

61) Donchs, ¡quant és foll lo qui vol l'impossible/ e té's per cert qu-és molt leus de atényer,/ ne sap que may l'apetit pot estrényer,/ si donchs no-l met en *lo* cert e *possible*! (108 32)

present 'les coses actuals, les coses que existeixen en el moment en què som'; cf. més avall [114].

presentat 'les coses presentades'; cf. més avall [115].

restant 'les altres coses, la resta'

62) que vostr-amich hus dels diners axí:/ que solament ne prenga per a ssi,/ tant com mester *al necessari* són,/ *lo restant* partesca-ls qui no n'han (103 53); cf. més avall [116].

sensible 'les coses sensibles, perceptibles pels sentits'

63) fent racional per virtut *lo sensible* (112 24)

ver 'les coses veres, ajustades a la veritat', 'la veritat'

64) n-esguart *del ver* lo seny és oradura (31 12)

65) car sinó-*l ver* l'enteniment no col (79 44)

66) ladonchs *lo ver* coneix l'enteniment/ y ell cors, sens fam e fastig, roman fart (103 31)

67) ans de aver *del ver* la conexença/ han engenrats hàbits dels mals conceptes (104 283)

- 68) [l'apetit] tant que *lo ver* en falsia li torna./ en poch instant entre ver y fals borna (113 92)
 69) [...] l'om és foll qui s'ergulle/ en son saber, puix *lo ver* li s'amaga (113 126); cf. més avall [125-128]

volgut 'les coses volgudes, allò que hom vol'; cf. adés *desitjat* i, més avall, [117].

Cal afegir-hi 3 casos en què /l/ 'm abs' va seguit de Poss amb el sentit de 'les coses, les possessions, els béns, etc. d'alguí'; cf. [70] i, més avall, [129 i 130].

- 70) perdent amor, no vull que-m ajud Déu/ en fer que-l món me done res *del seu* (114 15)

Amb aquests materials podem descriure la presència de /l/ 'm abs' seguit d'ADJ/ PART/ ADV/ Poss en les *Poesies*: hi apareix 61 voltes;²⁹ d'aquestes, en 26, sota la var. sil·làbica *lo* (42'62%) i en els contextos que tot seguit especificarem; en 35 casos (57'37%) adopta formes asil·làbiques que mostren com /l/ 'm abs' recolza sobre la v que pot trobar a l'esquerra o a la dreta.

La variant sil·làbica *lo*

Apareix en els *Poesies* 26 vegades com a 'm abs' en els contextos següents.

a) *Context no vocàlic*: 19 vegades (76%); concretament:

- i. Amb consonants a l'esquerra i a la dreta: «_C + /l/ 'm abs' + C_» → «_C + [lo] + C_»; cf. [39-41, 60, 63, 66, 69, 108, 109, 112, 117, 124, 125], o
- ii. A començament de frase o de vers i seguida de C: «# + /l/ 'm abs' + C_» → «# + [lo] + C_»; cf. [45, 49, 57, 58, 62, 115].

b) *Context vocàlic*. La var. *lo* es troba sols 7 vegades (24%) en contacte amb v, bé per l'esquerra («_v + /l/ 'm abs' + C_» → «_v + [lo] + C_») o per la dreta («_C + /l/ 'm abs' + v_» → «_C + [lo] + v_»). Això sempre per qüestions mètriques: en tots 7 casos el còmput sil·làbic exigeix que l'ART faça síl·laba plena, sense recolzar en la v de l'esquerra o la dreta. Ocorre en 4 casos amb versos decasíl·labs (4 síl·labs al primer hemistiqui i 6, al segon) i en 3 ocasions en versos octosíl·labs:

- i. *Versos decasíl·labs*; en el primer hemistiqui, cf. [68]; en el segon hemistiqui, cf. ([28, 51, 114]), i
- ii. *Versos octosíl·labs* ([42, 46, 47]).

Les variants asil·làbiques

En 35 casos, l'escriptura reproduïx el fet que /l/ 'm abs' recolza sobre el mot de l'esquerra (acabat en v) o sobre el de la dreta (començat per v): «_C + /l/ 'm abs' + v_» o «_v + /l/ 'm abs' + v_» → «_C + [l] + v_» o «_v + [l] + v_».

a) En 9 casos tenim [l] seguida de v; cf. [29-32, 34, 35, 52, 111, 123]; en 4 hi ha [l] amb v a les dues bandes; cf. [33, 36, 37, 53].

b) Això és sistemàtic quan a l'esquerra hi ha les PREP *de o a*; en aquest cas, trobem sempre *del o al*; això 8 voltes per a la primera i 7, per a la darrera. Quant a *del*, cf. [43, 56, 64, 67, 70, 127, 129, 130]; i, quant a *al*, cf. [44, 48, 50, 54, 55, 59, 110].

c) En 5 casos /l/ 'm abs' recolza sobre la v del mot de l'esquerra (diferent de les PREP *de o a*; cf. adés a)); cf. [65, 114, 118, 126, 128].

29. Hi ha en [39] dos ADJ coordinats per e i l'ART només apareix davant el primer. Ho comptem com un sol cas.

d) En 2 casos, i amb y copulativa a l'esquerra, hi ha la var. gràfica *el*; cf. [38, 113]. Cal remarcar que aquesta mateixa var. apareix també quan hi ha /l/ 'm'.³⁰ La retrobarem en estudiar «/l/ 'm abs' + *que* 'REL'»; cf. [107, 181-183].

Comptat i debatut, aquest comportament de l'ART /l/ 'm abs' coincideix amb el de l'ART /l/ 'm' ('sg' i 'pl') en les mateixes *Poesies* i, en general, a l'EM; vegem-ho.

La variant sil·làbica lo

a) Context no vocàlic

i. Amb c a l'esquerra i a la dreta.

- 71) Axí com cell qui-n *lo* somni-s delita (1 1)
 72) Tots *los* doctors que yo he cartejat (126 17)
 ii. A començament de frase o de vers i seguida de c.
 73) mas com se'n part, l'és forçat congoxar:/ *lo* bé, com fuig, ab grans crits mal apella (1 40)
 74) a tots aquells qui ab si la s'ajusten:/ *los* envejats un poc ne molt no gusten (7 43)

b) Context vocàlic: sempre a causa del còmput mètric, ja descrit adés.

- 75) Metge scient no té *lo* cas per joch (3 10)
 76) qui *los* passats plahers li renovella (1 37)
 77) que *lo* bou ne fugirà (125 450)
 78) mas que vulla *los* ulls clucar (128 607)

Les variants asil·làbiques

a) Amb les PREP *a*, *de* a l'esquerra, són sistemàtics *al*/-s, *dell*/-s.

- 79) Pren-me'n axí com *al* patró qu-en plaja (2 1)
 80) los grans secrets *c:als* pus subtils amaga (18 2)
 81) que par del tot fora *del* cors s'aparte (18 6)
 82) Lexant a part l'estil *dels* trobadors (23 1)

Amb la PREP *per* a l'esquerra podem trobar *pell*/-s o *per lo*/-s, segons les necessitats mètriques.

- 83) Sí com lo taur se'n va fuyt *pel* desert (29 1)
 84) Amor és dat conéixer *pels* efectes (94 97)
 85) De mon cor no puch compte far,/ ne de ma lengua per *lo* dir (12 14)
 86) per *los* trebals dant-li alterament (27 22)

b) Amb mot acabat per v a l'esquerra

- 87) ans, quan en ell veyá-*l* cors de natura (5 13)
 88) que tendré-*ls* peus en l'avorrit camí (19 24)

c) Amb y copulativa a l'esquerra, trobem la var. gràfica *el* en diverses ocasions

- 89) si de humor mal serà netejat;/ lo bo y *el* mal conserven la calor (63 59)
 90) y *els* poch volers lo seny de l'hom no tempra (45 67)

30. Cf., p. ex., «vostra color y *el* tall pot bé saber», «y *els* poch volers lo seny de l'hom no tempra» (23 15, 45 67).

d) Amb mot començat per v a la dreta; la asil·làbica [l] només apareix en 'sg'.

91) Quant l'esperit del cos li viu partir (95 45)

3.2. L'ABSTRACTE EN LES CONSTRUCCIONS DE RELATIU EN LES POESIES D'AUSIÀS MARC

El REL és un altre àmbit en què descobrim des d'antic la presència de l'abs'; concretament, amb REL d'antecedent explícit global (oracional o neutre) o d'antecedent implícit no humà; aquests dos contextos són importants per a l'estudi de l'evolució del REL i plantegen dificultats i controvèrsia en l'ús actual.³¹ En els poemes que tradueix Romaní, només hi trobem exemples del segon tipus de construcció i resolts de dues maneres: bé amb «ço/ açò + que 'REL'»³² o bé amb «/l/ 'm abs' + que 'REL'».

3.2.1. Relatiu amb ço (o açò) en les Poesies d'Ausiàs Marc

La combinació llatina ECCE HOC, la mateixa que va engendrar el DEM açò, és el punt de partida, amb afèresi de E-, del també DEM 'abs' ço. Hi ha formes paral·leles a ço en altres llengües romàniques: ço, en OC i FR arcaic (després, ce), o ciò, en IT (*DECat, est, 720a:34* i ss.). Ço i açò són var. que, tot i presentar distribució funcional, solen bescanviar-se, com veurem més avall amb exemples de les Poesies traduïdes per Romaní. *Cell/-a* (< ECCE ILLE/ -A) eren els corresponents 'm' i 'f' de ço.

S'ha dit que ço va actuar des de ben enjorn com «una espècie d'article neutre» (*DECat, est, 720a:54*). I certament, de bell principi, ço, a diferència d'açò, va guanyar paper gramatical i va perdre càrrega semàntica; i, no ho hem d'oblidar, això amb graus diversos de gramaticalització: en uns contextos s'allunya del valor de DEM per acostar-se al perfil de l'ART 'm abs', concretament:³³ a) «ço + que 'REL'», amb antecedent implícit no humà i d'antecedent global (oracional o neutre); i b) «ço + de + /l/ 'm abs' + POSS» o «ço + POSS/ de + ANTROPÒNIM o semblant» 'els béns, les coses, la terra, la casa, el país, etc. d'algú'. En uns altres contextos, serveix per a generar: c) LOC explicatives (ço és, ço és a saber 'és a dir'), i d) LOC conjuntives causals o finals (per ço, per ço que, per ço car, per ço com). Ací ens aturarem en els contextos de a) i de b); per a c) i d), ens remetem a la informació dels diccionaris i de les gramàtiques històriques.

Tot i que «ço + que 'REL'» és la més antiga, devia conviure amb «/l/ 'm abs' + que 'REL'», si més no des del s. XIII: cf. 1 cas en *Vides* (*digua so que-s vula, e eu faré lo que-m manarà*; III, 208) i 1 en *Fets* (*vós fets lo que porets*; 267). El predomini de «ço + que 'REL'» és clar fins al s. XV. D'ençà de mitjan s. XV, els percentatges ja afavoreixen «/l/ 'm abs' + que 'REL'». Així, si en les Poesies (c. 1425-1459) hem comptat un 39,15% de «ço + que 'REL'» i un 60,84% de «/l/ 'm abs' + que 'REL'»,³⁴ en obres una mica posteriors les dades són encara més favorables a la segona opció. Hem tret, p. ex., en el *Tirant* un 7'04% de «ço + que 'REL'» i un 92'95% de «/l/ 'm abs' + que 'REL'»; són més redones les xifres de l'*Espill* de Roig: 2'46% de REL amb ço i 97'53% amb /l/ 'm

31. Cf. Solà (1972, 1987, 1994², 2002).

32. Cal afegir-hi un sol cas en què ço apareix en combinació amb el REL quantificador *quant*, cosa no enregistrada encara: «Lo dolorós e miserable don,/ strany e molt, mas prestament perdut,/ és tot ço quant en lo món he haüt» (93 19). En aquest context hem trobat /l/ 'm abs' durant el s. XV: «lo rey recomptà mot a mot tot lo quant era estat» (*Decameró*, 1429, 408) o, amb matis intensiu, «per ço que-s mostrassen lo quant són estades/ les obres solemnes en vós preservades» (*Certàmens*, 1486, 513).

33. Cf. DCVB (*ço*), Moll (1991:209), Martí (2002:62).

34. Això són 189 casos d'abs' en el REL, repartits en 74 de «ço + que 'REL'» (inclòs 1 cas de «ço + qui 'REL'») i 115 de «/l/ 'm abs' + que 'REL'».

abs'. S'ha adduït sovint que Bonllavi, adaptador al CAT del s. XVI del *Blanquerna*, va substituir «ço + que 'REL'» per «allò o l/ 'm abs' + que 'REL'» (Schmid 1988: 75). Textos de llenguatge, fins i tot, familiar i col·loquial de la primeria del s. XVI, com les lletres d'Estefania de Requesens, bandegen «ço + que 'REL'»; s'hi manté en LOC explicatives i adverbials com les esmentades adés.

La difusió de l'ART vers l'espai del REL, inicialment exclusiu per al DEM, no es va produir quan hi havia PREP a l'esquerra del REL; llavors trobarem en les *Poesies* el DEM ço;³⁵ concretament en els 20 casos següents.

ço d'on

92) car vist he ço d'on era desperat (16 3; i també 19 12, 67 8)

ço de què

93) que desig ço de què se desespera? (19 10; i també 53 44, 64 23, 95 5)

ço en què

94) Tot hom pot bé per fi tenir/ ço en què sa sperança met (128 528)

ço per on

95) o cambi pren qui-ls pren ab mà estreta,/ o fallax ço per on los delits vénen (100 77)

ço per què

96) Ffoll és aquell qui no ymaginava/ que fallirem, puys fall ço per què som (26 50; i 59 12, 95 3, 106 1, 112 194 , 112 209, 114 2, 118 75, 120 71, 127 326, 128 377)³⁶

La var. reforçada açò apareix, en el mateix context que ço, seguida de que 'REL' en textos medievals, com bé podem comprovar en 6 casos en les *Poesies*.³⁷

açò que

97) ¿Què és açò que-m veda tot repòs,/ [...] ? (37 5, 87 34, 99 35, 100 212, 106 362, 114 21)

Som de parer que la reculada de «ço + que 'REL'» s'ha d'entendre com a resultat de l'acció de factors diversos.³⁸

a) D'una banda, com ja va advertir Fabra (1911:35-40), hi havia la pressió anàloga del paradigma de REL en què avança «ART l/ + qui o que» per al 'm' i 'f' ('sg' o 'pl'). *Cell/-a*, paral·lel 'm' i 'f' de ço, ja havia anat declinant, si més no, un segle abans (s. XIV) a favor, precisament, d'un DEM fort (*aquell/-a*) i de l'ART l/. De bell nou, pot aprofitar de referència ací l'estratègia de Bonllavi: substitueix «*cell/ -a + qui/ que 'REL'*» per «*aquell/-a + qui/ que 'REL'*» i per l'ART l/ 'm' o 'f' en els altres contextos: *cel llibre > lo llibre; los seus béns e çells de son marit > tots sos béns y tots los de son marit o tant santa vida era çella en què Blanquerna estava > Tant sancta vida era*

35. El CAT actual, en aquest context, també empra un DEM (cf. «Diu que ja hem aconseguit tot allò a què tenim dret», Solà 2002: 2498 i ss.).

36. Hi ha en les *Poesies* diversos casos de *perquè* m 'causa, motiu': «Yo am mon dan, e mon bé avorresch;/ lo *perquè* am, no és vist; lo *perquè* del desamar, molt clarament ho sé» (99 54; 128 375-380).

37. El valor dític en aquests casos és molt afeblit i, com hem avançat, açò fóra bescanviable per ço. Hi ha, però, el condicionant del còmput mètric.

38. No ens aturem ací a considerar la possibilitat que ço (< ECCE HOC) i so, var. sil·làbica de l'ART /s/ (< IPSUM), poguessen haver arribat a confondre's. Ja hem fonamentat en Martines (2009) la, a parer nostre, inadequació de vincular la reculada del DEM ço amb la de l'ART /s/.

la que feya Blanquerna (Schmid 1985: 74-75). S'ha interpretat com un arcaisme de les *Poesies* els casos de *cell/ -a* (Sanchis 1959-1962).

b) D'una altra banda, cal recordar l'existència efectiva en CAT MED d'un ART // 'm' per a l'expressió de l'abs'; cf. els exemples que n'hem reportat dins l'obra de Marc (3.1) i més mostres en Martines (2009). No és, doncs, estrany que aquest ús s'estengués també al REL, on també avançaven (com hem dit en a)) l'ART 'm' i el 'f'.

c) Cal recordar encara que, en CAT, *ço* no va acompanyar mai ADJ, ADV o PART per formar expressions 'abs' com sí que ha ocorregut en OC;³⁹ amb aqueix paper, només trobem en CAT // 'm abs'. A més, *ço* no va arribar a despullar-se del tot del paper de DEM en CAT: com il·lustren les *Poesies*, *ço* manté el valor díctic;⁴⁰ s'hi presenta en covariació amb la forma reforçada *açò* davant REL i, d'acord amb aqueixa natura de DEM, es conserva en construccions de REL amb PREP a l'esquerra (adés [92-96]).

Així doncs, semblantment com l'ART DEF // va substituir els DEM *cell/-a* i *aquell/-a* en el REL, aquest mateix ART DEF amb paper 'abs' va desplaçar el corresponent DEM *ço* en aqueix context.

3.2.2. Relatiu amb l'ART // 'm abs' en les *Poesies* d'Ausiàs Marc

Com avançàvem adés, l'ART //, per formar síl·laba, segueix en el CAT MED el mateix comportament tant en el paper de determinant 'm' com en el de 'abs': tendeix a recolzar sobre la v que pot trobar a dreta o a esquerra (var. [I]) o, en context no vocàlic, a prendre la v epentètica [o] (var. [lo]). Hem constatat aquesta tendència en les *Poesies* quan // 'm' genera N 'abs' amb un ADJ, PART, ADV o POSS (§ 3.1); ara mostrarem que açò mateix s'esdevé quan // 'm abs' introdueix *que* 'REL'.⁴¹

En el text sencer de les *Poesies* hem advertit 115 casos de *// 'm abs' + que 'REL'*⁴² i amb les var. de síl·labació següents.

Variant síl·làbica lo

Apareix en 71 ocasions (61,06% del total), seguida de *«que 'REL'»* i en els contextos següents.

a) *Context no vocàlic*: després de mot acabat per c i seguida de *que* 'REL': «_C + // 'm abs' + *que* 'REL'» → «_C + [lo] + *que* 'REL'». En 58 casos (81,69%); cf. [98]:

98) Volgr-aver l'ull tan esforçat/ ab què us mostràs *lo que* dins port (12 10)

39. «Ço + REL» és la fórmula bàsica del REL neutre en OC (Jensen 1986: 141, 161; Fernández 1986: 324; i per al llenguatge actual, Alibèrt 1976⁵). Recordem que, paral·lelament, *ço* ha esdevingut en OC, si més no modernament, mitjà per a generar 'abs' amb ADJ. «// 'm abs' + ADJ i altres» està ben atestat en els textos medievals occitans (Martines 2009); en grau molt menor, hi descobrim testimonis de «// 'm abs' + REL» («Per de Bila camia al Barés de Visa *lo que* avia ara... per *lo que* el avia a Mont» (Jensen 1986:137).

40. Cf. «Ço fay Amor, a qui plau que yo senta» (18 59; i 21 19, 40 19, 41 26, 98 50, 100 164, 105 90, 105 131, 106 27, 106 162, 108 75, 112 205, 115 65, 119 84, 121 24, 127 114, 127 121, 127 254, 127 316, 127 320, 127 400).

41. Hem exclòs d'aquest còmput els casos d'ART DEF 'm'; cf., p. ex., «Si cas semblant a degú veig passar,/ yo-m dolch pus fort, e, planyent, é delit:/ planch ell e mi, e am l'o'y e despit/ *del que* jamés sentí lo mal d'amar» (90 20), «Tot ço que veig me porta en recort/ lo mal present e *lo qu-és* per venir» (111 22). També n'hem exclòs els d'interpretació incerta ('m' o 'abs'[?]), com ara (78 8, 112 114), reportats en la n. 45.

42. En 6 d'aquests casos podria haver-hi un matis intensiu: «Si ben amant lo terç d'un jorn passàveu,/ haurieu grat *del que* per vós passí» (25 30), «Lir entre carts, lo que de vós he dit/ plàci-a Déu no-m faça mentidor,/ y *el qu-é* he sufert essent-vos amador./ per mal esgart no-m sia malgrahit» (60 43), «Lir entre carts, gran és lo meu delit/ mentre no pens *lo que* poríeu fer» (74 50); i també (77 12, 97 6, 102 8), versos inclosos en els poemes que Romaní va traduït (cf. més avall [183-185]).

b) *Context vocàlic*: després de mot acabat per v i seguida de *que* 'REL': «_v + // 'm abs' + *que* 'REL'» → «_v + [lo] + *que* 'REL'»; en 13 casos (18,30%) i tots són explicables per condicionants mètrics.

i. En 5 casos l'ART obri el segon hemistiqui, és a dir, va darrere la pausa mètrica o cesura (AM 48 23, 62 23, 78 12, 114 13 120 95);⁴³ cf. [99]:
99) tot se farà *lo* que serà manat (48 23)

ii. En els altres 8 casos, el còmput sil·làbic exigeix que l'ART faci síl·laba plena sense recolzar sobre la v final del mot de l'esquerra:

– *Versos decasíl·labs*. Al primer hemistiqui (AM 62 46, 63 24, 102 218, 106 252, 119 57); al segon hemistiqui (AM 103 44); cf. [100, 101]:

100) e *lo* que sé, que de mi no-s pot tolre (62 46)

101) car per aquest l'ome no pot venir,/ al desijat, e fa *lo que* li plau (103 44)

– *Versos octosíl·labs* (AM 127 421, 128 227); cf. [102]:

102) Encara fa *lo* que menys val (127 421)

Les variants asil·làbiques

En 44 casos (37'93% del total), l'escriptura reflecteix que // 'm abs' recolza sobre el mot de l'esquerra acabat en v, com també s'esdevé quan es tracta de // 'm'.⁴⁴

a) Això és sistemàtic quan a l'esquerra hi ha les PREP *de* o *a*; en aquest cas, trobem sempre *del* o *al que*; això són 28 vegades per a la primera i 7, per a la darrera; cf. [103, 104]:

103) e si en vós conexença justàveu,/ mal grat haureu *del que* fes un matí (25 38)

104) Puix no-m serveix *al que* vull fer algú (120 89)

b) En 2 casos hi ha a l'esquerra la PREP *per*. Per causa del còmput sil·làbic, una volta tenim *lo* i una altra, *l*; cf. [105].

105) semblant a-quell qui son bon amich ame/*pel que* ha fet e no per lo que faça (117 220).

c) En 3 casos hi ha *l* darrere mot acabat en v diferent de les PREP *a*, *de* i *per* (AM 23 4, 109 24, 128 133);⁴⁵ cf. [106]:

106) Si Amor fa que per ço mi ameu,/ ffarà·*ll que* sol, e mal que·l costum tench (109 24).

d) Finalment, en 5 casos en què hi ha a l'esquerra y copulativa, tenim la var. gràfica *el* (AM 60 43, 97 6, 100 50, 104 82, 118 51). Aquesta mateixa var. apareix també quan hi ha // 'm'.⁴⁶ Cf. [107]:

107) y *el que*·é sufert essent-vos amador,/ per mal esguart no-m sia malgrahit (60 43)

43. Recordem que són versos decasíl·labs, dividits per dos hemistiquis de 4 i 6 síl·labes.

44. Cf. amb // 'm', p. ex., «planch ell e mi, e am l'oy e despit/*del que* jamás sentí lo mal d'amar» (90 20).

45. Dos casos més són ambigus: poden interpretar-se com a 'm': «No solament colpa del mal oblit,/ ne la tristor ne·l dan que me'n vendrà;/ passonat per hun present delit,/ no-m jaqueix temps per veure·*l que* serà ['allò que serà' o, més tost, 'el delit que serà?']» (78 8) i «A tu no tem qui no-n parteix la pensa,/ car passió fa loch a la costuma;/ axí mateix basta levar la suma/ que hom no deu tembre·*l que* no-s deffensa ['allò que no es defensa' o, més tost, 'aquell qui no es defensa?']» (112 114). Aquests casos, de tota manera, mostren una vegada més que el comportament de l'ART és el mateix tant si pren valor 'm' com el de 'abs'.

46. Cf., p. ex., «vostra color y *el tall* pot bé saber», «y *els* poch volers lo seny de l'hom no tempra» (23 15, 45 67).

4. L'ABSTRACTE EN LES *POESIES* D'AUSIÀS MARC I LA TRADUCCIÓ DE BALTASAR DE ROMANÍ

Com interpreta Romaní els casos de «/l/ 'm abs' + ADJ/ PART/ ADV/ POSS» o de «/l/ 'm abs' + que 'REL'» que trobava en les *Poesies*? ¿Els identifica amb el *lo n* o amb algun altre recurs que done a entendre aqueix valor 'abs'? ¿Havia adquirit la intuïció que permet als castellanoparlants fer la distinció del tipus *el bueno/ lo bueno*? Recordem que, com acabem de descriure, en aquests textos hi ha un mateix ART per al paper purament 'm' i per al 'm abs': /l/ 'm', amb les var. de sil·labació *lo, l* o *el*. Vegem-ho.

4.1. «/l/ 'm abs' + ADJ/ PART/ ADV/ POSS» EN LES *POESIES* D'AUSIÀS MARC I LA TRADUCCIÓ DE BALTASAR DE ROMANÍ

Dels 61 casos de «/l/ 'm abs' + ADJ/ PART/ ADV/ POSS» que hem advertit en les *Poesies*, n'hi ha 13 que es troben dins els poemes que traduïts per Romaní. D'aquests, 11 ho van ser per mitjà d'un *lo n*; vet-los ací.

finit 'les coses finites, que tenen fi, no eternes'

- 108) lo cors jamés, si canssa, bé no-s farta,/ e tant com pot tot *lo finit* aparta (87 80)// Mas el deleyte que-l cuerpo da no harta,/ pues quanto puede *lo infinito* aparta (BR)
- 109) e l'altra part en lo món és delida,/ car *lo finit* en tal cas no l'acorre (87 308)// y l'otra parte queda aquí consumida,/ que *lo finito* la carne no socorre (BR)⁴⁷

infinit 'les coses infinites, sense fi, eternes'

- 110) *Al infinit* no per si lo cors guarda (87 115)// Por si el cuerpo a *lo inmortal* no aguarda (BR)⁴⁸
- 111) Tant quant finit, ¿pot ésser estimable/ ab *l'infinit*, e comte s'i pot metre?/ ¿A comparar se poria remetre/ res de la carn ab l'esperit durable? (100 122)// Quanto en el cuerpo puede ser estimable/ con lo dell alma, aunque se tome en cuenta/ con *lo finito* comparar *lo durable*

millor 'la millor cosa, la millor part [de la vida del poeta]'

- 112) [el temps passat] ço qu-és no-res a mi és *lo millor* (1 8)//⁴⁹ [...] lo que no es nada es *lo mejor* que tengo (BR)⁵⁰

natural 'la natura, les coses produïdes per la natura, els instints'

- 113) Ffortuna aurà en ell sson poder llarch/ y *el natural*, comú a tots los bruts (106 174)// En este tal fortuna obrará largo/ y la natura común qu'és en los brutos (BR)⁵¹

47. Cf. «for what is finite in him is of no help at such a time» (Archer).

48. Cf. «The body, on its own, can have no contact with the infinite» (Archer).

49. Aquesta és la versió d'un grup important de ms (DEFG²KLNABCDE), algun dels quals degué ser el seguit per Romaní; en altres ms, hi ha «aquell passat en mi és *lo millor*».

50. Cf. «aqueel pasado es *lo mejor* que tengo» (Gimferrer); «ce passé-là en moi est *le meilleur*» (Gifreu); «quello che è nulla è per me *il migliore*» (Girolamo); «that past is *the best (part)* of me» (Terry); «What is no more is what I like *the best*» (CRK); «*The best thing* in my life are those which now are nothing» (Archer).

51. Els editors de les *Poesies* expliquen en nota (p. 474): «*lo natural*, 'la natura'. Terme filosòfic tret de sant Tomàs?: "Naturale est quod convenit rei secundum substantiam ejus, id est quod per se inest ei" (*S.Th.*, I-II, 10,1; citat per Pagès, *Comment*, 151.»

present 'les coses actuals, que existeixen en el moment en què som'

- 114) Sinó-*l present*, la carn sentir no basta/ –tastant, toquant– alguns delits sensibles (100 125)//
La carne gusta no más de *lo presente*,/ con gusto y tacto en deleyte sensible (BR)

presentat 'les coses presentades'

- 115) Aquest-*amor per nostres senys nos entra/ e fa present al comú seny, e passa/ lo presentat*, per sos migs, al entendre (45 35)// Por los sentidos este amor nos entra/ y se presenta al común seso y *passa/ lo presentado* al entender por medios (BR)⁵²

restant 'les altres coses, la resta'

- 116) A si matex lo malvat hom constrasta,/ y el que li plau fa, e *lo restant* llexa (100 50)//⁵³ El hombre malo a sí mismo contrasta,/ lo que le plaze obra y *lo demás* dexa (BR)

volgut 'les coses volgudes, allò que hom vol'

- 117) en *lo volgut*⁵⁴ lo defalt no és pres;/ mas l'apetit com en tal part gitam? (106 3)// Este defec-to no está en *lo desseado*;/ nuestra es la culpa, que'l dessear erramos (BR)

Al menys (< «a 'PREP' + /l/ 'm abs' + *menys*») esdevé a *lo menos* en Romaní; cf. adés [55] i ara [118].

- 118) fastig o oblit fan qu-Amor d'ells partesqua,/ o-*l menys*⁵⁵ no és per egual temps durable (87 128)// asco y olvido hazen que amor perezca,/ o que a *lo menos* no sea muy durable (BR)

Hi ha, a més, 4 casos de /l/ 'm' seguit d'ADJ o PART interpretables bé com a 'abs' equivalent al «*lo* individuatiu» o bé com a un 'm'. Romaní pren la primera opció; cal reconèixer que la interpretació més genèrica que l' 'abs' permet sembla adir-s'hi més. Aquesta és també la interpretació que sovinteja en les traduccions posteriors.⁵⁶ Tot i així, convé advertir que en els 2 primers ([119, 120]) hi ha un antecedent, 'm' en el primer (*tast*) i 'f', en el segon (*amor*; tot i que la marca de 'f' s'esvaeix amb l'apostrofació: *l'espirtual*). En el tercer ([121]), podria prendre's com a antecedent *delit* (tot i que una mica allunyat): 'el delit no experimentat pels pecs'; si es tractés d'un cas de /l/ 'm abs', la interpretació podria ser: 'les coses no experimentades pels pecs, tot allò que ells no han experimentat deixen a banda'. En el quart ([122]), serien possibles les dues lectures ('m' o 'm abs'; cf. les var. d'edició en n. 59).

amargós, 'm' 'el tast, el gust amargós' o 'm abs' 'les coses amargoses'?

- 119) Si cas semblant a degú veig passar,/ yo-m dolch pus fort, e, planyent, é delit:/ planch ell e mi, e am l'oy e despit/ del que jamás sentí lo mal d'amar;/ e crech de cert ésser malventurós/ qui major bé de Amor sentirà:/ axí com yo, sé que son bé perdrà,/ y ab lo dolç tast sentirà més l'a-

52. Cf. «[...] / passa oltre *il destato* fino all'intelletto» (Girolamo).

53. Pagès (1912, II, 103, n. 6) i Bohigas (2000: 327, n. 5) troben al ms B: «fa *lo que-l* plau e tot *lo restant* lexa»; a més, Pagès dona del ms A: «*so que* li plau fa y *lo restant* llexa».

54. Cf. «Junt és lo temps que mon goig és complit/ en lo esguart *del qu'é yo desijat*,/ car vist he ço d'on era desperat» (16 3).

55. Pagès (1912, II, 38, n. 128) reporta *al menys* i *o al menys* de diversos ms. Cf. «or at least it does not stay for the same length» (Archer).

56. Tot i així, ¿fóra desgavellat demanar-nos si aqueixa coincidència respon a una interpretació directa de les *Poesies* i a un acarament també directe d'aquestes amb la llengua de destinació? o, més tost, si ¿és influència bé de Romaní bé del coneixement de l'ES, que solen tenir els diversos traductors? A favor de la primera opció (és a dir, una interpretació directa de l'original i d'un acarament amb la llengua de destinació), podem adduir casos com els que hem aplegat més avant en § 4.3: segons hi veurem, Romaní introdueix *lo n* allà on clarament no hi havia /l/ 'm abs' en l'original; les traduccions posteriors en aquests casos no han coincidit amb Romaní.

margós (90 24)// Y creo cierto que no és más dichoso/ aquel que más del bien de amor tenía,/ que como yo también le perderá,/ gustando amargo después de *lo sabroso* (BR)⁵⁷

espiritual, ‘m’ ‘l’amor, el voler espiritual, per oposició al carnal, al brutal’ o ‘m abs’ ‘les coses espirituals’?

120) Mos bells volers són de present finits:/ solament am de un amor brutal/ que passa-n mi en *l’espiritual*/ forçadament, com arma y cors units (102 43)// Lindos desseos en mí son fallescidos;/ ya lo que amo es amor corporal,/ que va del cuerpo *a lo spiritual*/ forçadamente, como alma y cuerpo unidos (BR)⁵⁸

no sentit, ‘m’ ‘el delit no sentit’ o ‘m abs’ ‘les coses no sentides, no percebudes’?

121) A tal delit los pechs no troben anda,/ puix que no és en ells experiència:/ fe no havens, no-ls basta conexença;/ *lo no sentit* per ells, lexen en banda (100 196)// Del buen deleyte los necios s’alexan/ porque no es en ellos experiencia./ Donde no hay fe no basta conocencia;/ *lo que no sienten* abandonado dexan (BR)

poblat, ‘m’ ‘població, ciutat, vila, poble’ o ‘m abs’ ‘part d’un lloc on hi ha població, allà on hi ha gent’?

122) om l’ermità, qui-nyorament no-l creix/ d’aquells amichs que teni-en lo món,/ essent lonch temps qu-en *lo poblat* no fon (1 35)//⁵⁹ El hermitaño que sta en *lo despoblado* (BR)

Romaní evita 3 voltes traduir «// ‘m abst’ + ADJ o PART» per *lo N*; en un cas opta per un REL ([123]); en el segon, prescindeix de l’ART i manté l’ADJ, precedit de *tot* ([124]); en el tercer, tria un N ‘abs’ ([125-128]). Són, doncs, solucions no del tot allunyades del matís ‘abs’.⁶⁰

esperat ‘les coses esperades’

123) en *l’esperat*⁶¹ ma sperança-s perduda (92 148)// *donde sperava* es mi esperar perdido (BR)⁶²

finit ‘les coses finites, que tenen fi, no eternes’

124) No cessarà lo meu equal talent,/ puy mou de part que no-s cansa ni-s farta,/ car l’esperit tot *lo finit* aparta:/ no és en cors lo seu contentament (33 19)// Es mi desseo sin fin por un y gual,/ y donde está no cansa ni se harta,/ que’l espíritu todo *finito* aparta (BR)⁶³

57. Cf. «I pity him and me, love hate and scorn/ Of him who never felt the ins of Love:/ Full sure I am he’s truly evil-starred/ Who comes to feel the greatest boon of Love: For he, like me, I know will lose his good:/ With taste that’s sweet the more hen feel what’s bitter» (CRK).

58. Cf. «I miei bei voleri sono al presente finiti:/ amo solo con un amore brutale,/ che s’impone sullo spirituale» (Girolamo).

59. Aquesta és l’ed. de Bohigas (2000); en nota reporta les var.: «que *lo poblat*», «en *lloch poblat*» i «en *los poblats*». Pagès (1912, I, 187) havia editat «qu’en *loch poblat* no fon»; en nota, fa constar les var. «en *lo poblat*» i «en *los poblats*». Cf. «y, cuando lleva tiempo en *despoblado*» (Gimferrer); «et n’a été là où *les gens abondants*» (Gifreu); «non mette piede in *un luogo abitato*» (Girolamo); «not having been for a long time near *habitation*» (Terry); «or like the hermit who has spent long years away/ from *towns*» (Archer); «so long away from *company of men*» (CRK).

60. Potser podríem afegir-hi *lo public* ‘les coses públiques, allò que pot ser vist i conegut de tothom’: «Sens nombre ssón los qui tant no faran,/ volents portar si molt bé arreats,/ no pensant als sinó com són mirats,/ y en *lo public* ab dolor spendran» (106 68)// «Ay otros muchos que tanto no harán:/ éstos son todos los que van arreados / y sólo piensan cómo serán mirados./ públicamente con dolor gasarán» (BR). En una sèrie de ms hi ha «en *llochs publichs*» o «en *lloch publich*» en comptes de «en *lo publich*».

61. Aquesta és l’ed. de Pagès (1912, II, 75) i de Bohigas (2000). En algun ms hi ha «En l’esperar».

62. Cf. «My hope in *what I hoped* is lost» (Terry) o «All hope is gone for *that in which I hoped*» (CRK).

63. Cf. «Sith that the spirit sets aside *what’s infinite*» (CRK).

ver 'les coses veres, ajustades a la veritat'

- 125) Gran és mon dan, segons ma complacença;/ seguons *lo ver*, és poch lo meu dampnatge (98 10)// Grand'es mi daño según lo que me plaze,/ según *verdad* poco es lo que me dañia (BR)⁶⁴
- 126) La voluntat a bé y a delit salta,/ l'enteniment sol entendre-*l ver* mana (100 188)// La voluntad a bien y a mal tenemos,/ l'entendimiento entender *verdad* manda (BR)
- 127) Savis són dits los qui poden justar/ honor, dinés e favor de grans gens,/ e són villans de cor e mal ssabens,/ que res *del ver* no ssabrien pensar (106 276)// Llamamos cuerdos los que saben juntar/ honra y dineros, favor de grandes gentes;/ y ellos son rudos, viles, insipientes,/ que *la verdad* no saben bien mirar (BR)
- 128) ne pren a-quell, qui d'entendr-à confort/ en veure-*l ver*, e per mal apetit/ és ignorant, que lo mal jutga bé (106 301)// Bien como el ciego por las nuves que tiene,/ en el mirar no halla algún consuelo,/ y sano d'ellas vería tierra y cielo,/ es el que'n ver *la verdad* se detiene (BR)

S'esdevé semblantment a 2 dels 3 exemples de «l/ 'm abs' + Poss» que hem trobat en les *Poesies*.⁶⁵ Romaní en va traduir 2 i d'una manera que s'acosta al sentit de l'original ('les coses, les possessions, els béns d'algú':

- 129) Per poch lloguer treballam jorns e nits;/ no sé què fa perdre hom si e Déu;/ molt per poch preu se dóna *ço del seu*,/ perdent delits per delits ab despits (106 11)// Sin gualardón trabajar noche y día,/ no sé porqué a Dios y a nos perdemos;/ por poco precio damos *quanto tenemos* (BR)
- 130) Aquells ssón folls qui ssón llurs béns guastants,/ menys de servir manera-n res *del lur* (106 290)// Locos son todos los pródigos perdidos/ sin servir modo alguno en *su obrar* (BR)

És més freqüent, però, que Romaní genere expressions amb *lo n* que no corresponen a contextos abstractes amb l/ 'm abs' en l'original marquià. N'hi ha que tenen a veure amb el temps (esdevenidor, present o passat), com ara els següents:

- 131) *Temps de-venir* en negun bé-m pot caure;/ aquell passat en mi és lo millor (1 7)// *Lo por venir* siempre me fué peor/ lo que no es nada en mí es lo mejor (BR)⁶⁶
- 132) *En temps passat*, mudança no sentia (8 13)// *en lo passado* yo nunca tuve acuerdo (BR)⁶⁷
- 133) e cuida sser a Déu humil servent,/ ffaent retret *del temps* qui-l ha servit (8 28)// y a Dios re-trae que le ha muy servido/ si en *lo passado* le hizo algún servicio (BR)⁶⁸
- 134) Si mi compar al comú de la gent/ és veritat que-n mi trob gran amor;/ però si quart algú *del temps passat*⁶⁹ y el que Amor pot fer en loch dispost,/ nom d'amador solament no m'acost (97 5)// Pero si miro qué ha sido *lo passado*,/ y lo que amor haze en lugar dispuesto/ de cien mil leguas no llego al puesto (BR)⁷⁰

64. Cf. «And small my woes, according to *the truth*» (CRK).

65. Sobre «l/ 'm abs' + Poss» i la variació amb *ço* en CAT MED, cf. Martines (2008).

66. Cf. «*Mi porvenir*» (Gimferrer); «*au temps d'avenir*» (Gifreu); «*Il tempo che verrà*» (Girolamo); «*time future*» (Terry); «*time hence*» (CRK); «*The future*» (Archer).

67. Cf. «Non sentivo, *in passato*, il cambiare dei tempi» (Girolamo); «*In time now past* no variance did I feel» (CRK).

68. Cf. «ricordando *il tempo* quando lo serviva» (Girolamo); «And makes reproach of *time* he has thus served» (CRK).

69. Al ms G^{2a}: «que fonch lo temps passat».

70. Cf. «but if I consider my (lover) from the past» (Terry); «If I regard somone of *time now past*» (CRK).

En els casos següents, un *lo N* tradueix un N 'abs' ([135-141]), fórmules equivalents (com ara «*part* o *cosa* + ADJ», [142-143]) o un plural més o menys generalitzador ([144]).

brut voler 'amor sensual [segons la teoria de l'amor de Marc]

- 135) amant virtut, hom de tal amor [l'amor espiritual] s'arma,/ y el cors és cert que d'*un brut voler* brame (87 48)// Quien virtud ama, ama su amor della,/ venciendo el cuerpo, que-n *lo brutal* consiente (BR)⁷¹

complacença

- 136) Gran és mon dan, segons *ma complacença*;/ seguons lo ver, és poch lo meu dampnatge (98 9)// Grand'es mi daño según *lo que me plaze*./ según verdad poco es lo que me daña (BR)⁷²

Honestat

- 137) Passar puch, donchs, sens *honestat* offendre,/ mostrant virtut, com res no cast no vull (34 17)// Pues no quiero de vos cosa no casta,/ podrá serviros sin ofender *lo honesto* (BR)⁷³

Moviment

- 138) ferm loch no-l té qui d'aquest mal se dol,/ *lo moviment* per segurtat teniu (89 48)// no seréys firme si este mal hos hierre:/ *lo que es movable* por seguro teméys (BR)⁷⁴

ops 'necessitat, cosa necessària'

- 139) perqu-ell [el voler] no és bastant l'arm-a complaure,/ e menys lo cors, car més *dels obs* li dóna (87 26)// porque-l no basta all alma hazer contenta/ ni-l cuerpo, a quien da más de *lo devido* (BR)⁷⁵

roberia

- 140) a riques gens servex *la roberia*/ dolor de mort han que llur bé tolt sia (100 102)// y a pocas gentes sirve *lo qu'es robado*./ sino a dolerse quando les es quitado (BR)

veritat

- 141) lo fals par ver, *la veritat* falsia (92 134)// *lo qu'es verdad* es para mí mentira (BR)⁷⁶

racional part

- 142) D'aquest voler ['de l'apetit sensual'] los trobadors escriuen,/ e, per aquest, dolor mortal los toca;/ *la racional part* de l'arma no-ls broca ['no els estimula, no els fereix'] (87 43)// Deste querer hablan quantos escriven,/ éste-s aquel que nuestra vida assecha./ *Lo racional* dell alma no desecha (BR)⁷⁷

part bona i cosa difícil

- 143) No ha molt fet qui-n conexença basta,/ mas lo qui-l ha, que *la part bona* prenga;/ als hòmens flachs par obra impossible,/ per c-ab hull flach miren *cosa difícil* (104 285-288)// No haze

71. Cf. «[...] groans with a *brutish desire*» (CRK).

72. Cf. «Great is my harm, according to may *pleasure*» (CRK).

73. Cf. «I can then live without offending *honesty*» (CRK).

74. Cf. «por certeza tened mi *incertidumbre*» (Gimferrer); «scanbiate *il movimento* per sicurezza» (Girolamo); «take (my) instability as (a sign of) constancy» (Terry); «Security consider, then *my movement*» (CRK).

75. Cf. «since it gives the body more than is *necessary*» (CRK).

76. Cf. «*the false* seems true (and) truth false» (Terry) i «*The false* seems true, and truth doth assemble falsehood» (CRK).

77. Cf. «It is not *the rational part of the soul* which spurs them on» (CRK).

mucho quien puede conocerlo [tal conocimiento]/ mas quien lo alcanza y *lo mejor* escoge./
A hombres flacos parece imposible/ porque sus ojos no miran *lo difícil* (RB)⁷⁸

llocs secrets

144) cerch *loch's secrets* e los públicos desvie (87 278)// *lo despoblado* es gran amigo mío (RB)⁷⁸

Hi ha 2 casos de /l/ 'm abs' inclosos en estrofes del poema 114 que no van ser traduïts; cf. adés [36 i 70].

4.2. L'ABSTRACTE EN LES CONSTRUCCIONS DE RELATIU EN LES *POESIES* D'AUSIÀS MARC
I LA TRADUCCIÓ DE BALTASAR DE ROMANÍ

4.2.1. *Relatiu amb ço (o açò) de les Poesies d'Ausiàs Marc i la traducció de Baltasar de Romaní*

Dels 74 casos totals de REL amb *ço*⁷⁹ que hem descrit en les *Poesies*, 38 són dins els poemes traduïts per Romaní; vegem-los.

a) D'aqueixos 38 casos de «*ço + que* 'REL'», 18 són traduïts per *lo que* (AM 1 8, 8 21, 9 26, 14 8, 14 28, 33 5, 46 49, 85 5, 87 39, 87 59, 89 26, 91 37, 92 221, 95 10, 96 14, 102 198, 104 72, 106 372); cf. [145]:

145) e desigé *ço qu'èsser* no poria (8 21)// Mas yo d[e]esseo *lo que* ser podría (BR)⁸⁰

b) Romaní recorre 3 voltes a *aquello*.⁸¹

146) e visch de *ço que* persones no tasten (18 4)// bivo d-*aquello que* ningun otro gusta (BR)⁸²

147) molt no deman, car mon desig no basta/ sinó en *ço que* honestat ateny (33 8)// que mi de desseo a dessear no basta/ sino en *aquello que* honestidad requiere (BR)⁸³

148) mon apetit vol *ço que* no volguí;/ volent amar, lladonchs yo avorrí,/ e, no volent, amí sens consentir (91 38)// vedando *aquello que* quiero más seguir;/ quando no quise amé sin consentir,/ queriendo amar entonces aborrezco (BR)⁸⁴

c) Una vegada tradueix *ço que* per *cuanto*.

149) *tot ço que* naix delit ho consentí/ e corromp si per estrem dolorir (91 31)// *quanto* d'él nace y es dulce de sentir: todo lo daña y destruye'l pesar (BR)⁸⁵

d) També 3 voltes la versió espanyola ofereix un REL 'm' com a equivalent de «*ço + que* 'REL'». D'aquestes, n'hi ha 2 que canvien l'antecedent ahludit pel REL: *remedio* en comptes de 'allò que

78. Cf. «I seek out *hidden places* and avoid public ones» (Archer).

79. Recordem que això és un 39,95% del total de construccions de REL amb valor 'abs'; el 60,05% correspon a «/l/ 'm abs' + *que* 'REL'».

80. Cf. «E ho desiderato *quello che* non poteva essere» (Girolamo); «And then I craved for *that which* could not be» (CRK).

81. Cf. més avall [158]: «e *ço de què* no ymaginarem» (95 5)// «y *aquello que* apenas pensaremos» (BR).

82. Cf. «Y vivo de *lo que* ellos no han gustado» (Montemayor), «y vivo de un manjar que nadie cata» (Gimferrer); «et je vis de *ce que* personnes ne goûtent» (Gifreu); «and I live by *that which* ordinary people do not taste» (Terry), «I live on *that which* others cannot taste» (CRK).

83. Cf. «'Tis not much tant I beg, for my desire/ Can reach but *which* hoesty affects» (CRK).

84. Cf. «My appetite wants *what* it did not want» (CRK).

85. Cf. «*Whate'er* is born did have delight's consent» (CRK).

el *verm romp* [la mia pensa i lo cor]' en [150] i 'qui el feia sentir amor' en comptes de 'allò que el feia sentir amor, allò que s'ha endut la mort' en [151].

- 150) Cell Texion qui-l buytre-l menja-l fetge./ e per tots temps brota la carn de nou./ en son menjar aquell ocell may clou;/ pus fort dolor d'aquesta-m té lo setge./ car és hun verm qui romp la mia pensa./ altre lo cor, qui may cessen de rompre./ e llur treball no-s porà enterrrompre/ sinó ab *ço que* d'aver se defensa (13 24)// Como aquel buytre que toma pero su pasto/ tristes entrañas d'Exión que padesce./ y se renuevan quando su hambre cresce./ mientras más come más d'ellas hay abasto;/ assí amor quiso en mí sostenerse/ royendo siempre dentro mi pensamiento./ y en tanto mal ningún remedio siento/ sino *aquel que*'n no puede haverse (BR)⁸⁶
- 151) Ma carn no ssent; donchs no-s pot fer que ame./ car ja no és *ço que* sentir hi feya (92 226)// Porque no siente mi carne ya no ama/ que ya no *es quien* sentir le hazía (BR)⁸⁷

En canvi, fa la impressió que en [152] hi ha hagut una errada bé d'interpretació bé per una mancança de competència de Romaní en l'ús del *lo* espanyol, semblant a les que reportem més avall (§ 4.3): potser el traductor ha sotmès *de lo que* (l'equivalent ES esperable) a la regla de sillabificació del CAT (*del que*). El vers alludeix al debat entre la raó i la sensualitat: la raó és *fellona* just per 'les coses que plauen als sentits'.⁸⁸

- 152) Sí com aquell qui s-arm-a vicis dóna./ per hun gran temps en àbit aquells gira./ no té poder encontr-Amor ne Ira./ qui al començ son poder abandona./ No és en mi de tolre ma persona/ e d'apartar del tot d'amor ma pensa./ Dolor he ja no-m trobe defenssa;/ de *ço que*-m plau és la rahó fellona (88 20)// Los que su alma a los vicios dexaron/ tan largo tiem[p]o que'n hábito bolvieron./ todo el poder contra el amor perdieron./ pues su querer primero abandonaron./ De vos no puede ser mi persona exenta/ ni quitar puedo d'amor mi pensamiento;/ duélome ya que no hay defendimiento;/ *del que* me plaze, razón es descontenta (BR)

e) En 7 ocasions, Romaní s'allunya de l'original; això afecta els versos de [153].

- 153) hor-à-n lo jorn que no sent ulla pena./ pensant en *ço que* vinch a l'arma rendre (9 36; i també 13 15, 23 18, 87 160, 99 40, 99 48, 106 52)// Algún momento no hay que no me pene/ ver que mi mal no es para creerse (BR)⁸⁹

f) Cal afegir-hi, a més, 5 casos de versos que no han estat traduïts; són versos situats cap al final de les composicions o en les tornades pròpiament dites, que Romaní no solia traduir (AM 18 58, 33 42, 71 60, 100 223 i 105 187).

g) Tenen un interès especial els 2 casos següents en què podríem intuir un cert matís intensiu en l'original. Romaní opta en [154] per una versió poc literal, tot i que també de to ponderatiu; i, en [155], sembla que reflecteix l'esmentat matís més fidelment.

86. Cf. «Y está el remedio que á este mal se halla./ Es cosa que imposible es alcanzalla» (Montemayor); «sino con *lo que* les está vedado» (Gimferrer); «qu'avec *ce qui* d'avoir se défend» (Gifreu); «by *that which* is forbidden to me» (Terry); «Unless I have *what* is to me denied» (CRK); «except *the very thing that* I cannot have» (Archer).

87. Cf. «since *that which* made it feel no longer exists» (Terry); «For *that which* made it feel no longer is» (CRK).

88. Cf. la mateixa interpretació en l'ed. de Bohigas de les *Poesies* (2000: 279, n. 20).

89. Cf. «With this in mind my soul I now surrender» (CRK).

- 154) Tots som grossers en poder explicar/ *ço que* mereix hun bell cors e honest (23 18)// ¿Quién sabrá tanto que sepa bien dezir/ en qué manera están con amistad/ vuestra hermosura y vuestra honestidad (BR)⁹⁰
- 155) Lo vostre seny fa *ço c*-altre no basta./ que sab regir la molta subtilea (23 21)// Y el seso *tanto que* otro ninguno gasta/ para regir vuestra gran sotileza (BR)⁹¹

h) Hi ha 1 cas de *tot ço quant*, que Romaní tradueix per *aquello todo que*.

- 156) Lo dolorós e miserable don./ strany e molt, mas prestament perdut./ és tot *ço quant* en lo món he haüt (93 19)// Aquel don triste en quien mi dolor cabe/ estraño mucho, mas muy presto es perdido./ y *aquello todo* que'n el mundo he tenido./ llevó la muerte y dónde no se sabe (BR)

i) Dels 20 casos de REL amb PREP a l'esquerra que observàvem adés en les *Poesies*, 7 són dins els poemes traduïts per Romaní. La versió espanyola, en general, les defuig i recorre a 1) fórmules amb REL («lo o *aquello + que* 'REL'») que eviten la PREP canviant el règim verbal ([157, 158, 161 i 162]), 2) a altres construccions com ara *por donde* ([159]), 3) a girs que s'allunyen de la literalitat, encara que expressen la idea d'original ([163]), i 4) a traduccions que són diferents dels versos de Marc ([162]).

ço d'on

- 157) car vist he *ço d'on* era desperat (16 3)// he visto en vos *lo que* de vos oya (BR)⁹²

ço de què

- 158) e *ço de què* no ymaginarem (95 5)// y *aquello que* apenas pensaremos (BR)⁹³

ço per on:

- 159) fallax *ço per on* los delits vénen (100 77)// tales deleytes faltan *por donde* vienen (BR)

ço per què

- 160) Ffoll és aquell qui no ymaginava/ que fallirem, puy fall *ço per què* som (26 50)// ¿Quién no conosco que a faller tenemos? (BR)
- 161) *ço per què* mort vós haureu atraçat (95 3)// *lo que* havrem con muerte procurado (BR)⁹⁴
- 162) Lo tot és poch *ço per què* treballam (106 1)// Todo es poco *por lo que* trabajamos (BR)
- 163) puix [Déu] que no-m tol *ço per què* pas tristor (114 2)// no me relieva *la causa de* ser triste (BR)⁹⁵

90. Cf. «No hay mozo, viejo, lego, ni letrado./ Que acabe de decir *lo que* merece/ Un cuerpo de beldad acompañado» (Monemayor); «Groseros somos todos en contar/ *lo que* merece un cuerpo honesto y bello» (Gimferrer); «[...] expliquer/ *ce que* mérite un beau corps et honnête» (Gifreu); «[...]incapaci di spiegare/ *quanto* vale una creatura onesta e bella» (Giolamo); «[...] express *what*/ a fair and honest body deserves» (Terry); «[...] express/ *The merits* of a body fair and true» (CRK); «[...] extolling/ adequately *the worth* of a beautiful and virtuos body» (Archer).

91. Cf. «Más que otro juicio vuestro juicio alcanza/ pues regir sabe lo que es más sutil» (Gimferrer); «Votre sens fait *ce qu'*un autre n'engage./ [...]» (Gifreu); «Il vostro senno arriva dove nessuno arriva./ perché [...]» (Giolamo); «Your intelligence does *what* no other is capable of./ for [...]» (Terry); «Your wit extends beyond all others' reach./ [...]» (CRK); «Your mind accomplishes what no other can./ [...]» (Archer).

92. Cf. «Here have I seen, once *cause* of may despair» (CRK).

93. Cf. «And *that which* we never could imagine» (CRK); «mentre *ciò que* non avremo mai pensato» (Giolamo).

94. Cf. «*a qualcosa per cui* sareste morti» (Giolamo); «And that, no whose account, death you would risk» (CRK).

95. Cf. «pues no me aparta causa de tristeza» (Gimferrer); «since He does not take away *that which* makes me sad» (Terry); «For he takes not away *what* makes me sad» (CRK).

j) Si en totes les *Poesies* hem comptat 6 casos de «açò + que 'REL'», 4 són a les traduïdes per Romaní: la versió dels versos (AM 99 35 i 100 211) s'allunya força de l'original;⁹⁶ i el vers (AM 114 21) no va ser traduït. Sí que hi ha, en canvi, la TRAD de (AM 87 34).

164) volent açò qu-en ser content no-l men (87 34)// queriendo *aquello que* no contenta al hombre (BR)⁹⁷

4.2.2. *Relatiu amb // 'm abs' de les Poesies d'Ausiàs Marc i la traducció de Baltasar de Romaní*

Dels 115 casos de «// 'm abs' + que 'REL'» que hem comptat en Marc, 46 apareixen dins els poemes traduïts per Romaní, amb les var. de sil·labificació que hem descrit en § 3.2.2. La versió més freqüent és *lo que*; vegem-ho atenent a les var. de sil·labificació.

a) Hi ha 32 casos de «*lo* + que 'REL'». En 29, *lo* va darrere c (87,50%), Sols en 3 ocasions (12,50%) *lo* va precedit de mot acabat en v,⁹⁸ i això sempre per les qüestions mètriques ja aportades adés en § 3.2.2.b).

D'aqueixos casos, Romaní en tradueix 9 per *lo que* (AM 71 11, 87 224, 97 54, 102 25, 102 218, 104 14 –2 casos–, 105 6); cf. [165].

165) molt he tardat en sentir *lo que* sent (71 11)// Mucho he tardado en sentir *lo que* siento (BR)

En alguna ocasió Romaní recorre a *aquello*.

166) Molts han perdut tot *lo que* ve e va (95 17)// *Todo aquello que* da y quita fortuna (BR)⁹⁹

Tradueix 1 vegada «// 'm abs' + que 'REL'» per *lo N* seguit de PART.

167) *lo que* merex no ha y amar no fina (87 224)// *lo merescido* no ha ni amor fenescce (BR)

Hi ha 2 voltes en què tradueix *lo que* per *quanto*.

168) Tot *lo que* fa li torna en contrari (100 53)// en *quanto* haze ser su contrario halla (BR)

169) com no és ver *lo que* veritat sembla (104 258)// que no es verdad *quanto* verdad paresce (BR)

Una altra volta opta per un N 'm' per traduir un «// 'm abs' + que 'REL'», que potser canvia la interpretació del vers.

170) Yo avorresch *del que*-m trobe amant (102 163)// Yo aborezco y quiero *el mal que* siento (BR)

De bell nou (cf. adés [150 i 151]), trobem algun cas en què la versió espanyola presenta un canvi en el REL; ara, Romaní substitueix un REL 'm' de l'original per *lo que*: ¿és un canvi conscient o, més tost, un error degut a una interferència del CAT (recordem que *lo que* pot ser també 'm' en el CAT de l'època)?; cf. més avall § 4.3.

96. Potser la primera manté una certa semblança amb l'original: «¿Què és açò que voluntat me tol,/ qu-en bé ne mal no hus d'enteniment?» (99 35)// «Mi voluntad huye *lo que* apetezco,/ vedando *aquello que* quiero seguir» (BR).

97. Cf. «and want *that which* cannot lead him to happiness» (Archer).

98. Són els versos (AM 102 218, 106 252 i 114 13).

99. Cf. «Molti hanno perso tutto *ciò che* va e viene» (Girolamo); «Many have lost *whatever* comes and goes» (Terry).

- 171) e no conex l'enemich seu qui-l mata;/ *aquell qui* deu portar jus la çabata,/ té sobre-l cap per molt bell vestiari (100 55)// con su enemigo va sin saber quien es;/ *lo que* devría de traer so los pies/ en su cabeça lleva por gran medalla (BR)¹⁰⁰

Romaní s'allunya de l'original en 9 casos (AM 4 54, 26 53, 26 55, 87 257, 93 16, 99 69, 102 182, 106 61, 106 252); cf. [172]:

- 172) Altres, e poch, entenen *lo que* fan (106 61)// Algunos pocos su hecho entenderán (BR)

Hi ha, a més, 8 casos de «*lo + que* 'REL'» que apareixen en versos que Romaní no va traduir, sobretot en els darrers d'algun poema o de les tornades (AM 4 60, 71 49, 114 13, 114 42, 115 55, 115 72, 115 102, 114 114).

b) En les *Poesies* traduïdes per Romaní es manifesta la tendència de «/l' 'm abs' + *que* 'REL'» a recolzar sobre la v de l'esquerra. En 9 casos hi ha les PREP *de* (6 casos) o *a* (3 casos): hi trobem les contraccions *del* o *al*. Romaní tradueix aquests casos per *lo N* en 2 ocasions.

- 173) *si del que* fa no-n complau al menys una [natura]/ del tot és foll. [...] (104 67)// *si en lo que* haze no complace a la una [...] (BR)

- 174) Ladonchs les gents no-ls calrà donar fe/ *al que* Amor fora mi obrarà (46 54)// Y muerto ya no cumplirá dar fe/ *a lo que* amor fuera de mí obrará (BR)

En [175] no s'ajusta al REL original però n'ofereix una versió que reflecteix el valor 'abs' (*aquello mismo*).

- 175) semblant dolor lo meu esperit sent,/ no sabent qué de vós Déus à ordenat,/ car vostre bé ho mal a mi és dat,/ *del que* aureu jo-n sseré sofirent (96 8)// con tal dolor pienso des que hos perdí/ lo que de vos habrá Dios ordenado,/ que'l bien o el mal que a vos hos será dado/ *aquello mismo* ha de passar por mí (BR)

En 3 casos més, optà per versions allunyades de l'original; concretament:

- 176) Junt és lo temps que mon goig és complit/ en lo esguart *del qu'é* yo desijat¹⁰¹ (16 2)// Llegado es aquel alegre día/ que yo de veros he tanto deseado (BR)

- 177) Picurians posaren, com inichs,/ que-l bé de l'hom era-n delit carnal;/ mas derrer vench son dexeble matex/ que anul·là vanes opinions,/ e *del que* dix dóna·vidents rahons,/ y el bon delit de l'àvol divideix (106 235)// Los epicúreos también falso dixerón,/ que'l bien ponían en deleyte carnal./ Mas, después d'ellos a esto corregido/ el que anuló las falsas opiniones,/ dexando claro, con muy ciertas razones,/ el buen deleyte del malo dividido (BR)

- 178) Tota honor nos sembla que-s deu colrre,/ ne los sabents més de l'entendre passen,/ car fan honor als qui no la merexen;/ tots som eguals *al que* defora-s mostra (104 128)// [...] al parecer todos somos yguales (BR)

Dels 3 casos de *l que* amb un mot acabat en v diferent de les PREP *de* o *a* que hem advertit en les *Poesies*, 1 és dins els poemes traduïts per Romaní; i ho és amb un *lo N*.

- 179) perquè no-m torb, diré·l que trop en vós (23 4)// diré de vos *lo que* pocos comprenden (BR)

Finalment, hi ha en 3 ocasions la var. *el* darrere la conjunció *y*. En tots tres casos, Romaní hi veu un 'abs' i els tradueix per *lo N*.

100. Cf. [187] on tradueix «*lo que*» 'm' per *lo N*.

101. Al ms a: «de *so que* he desijat» (Pagès, 1912, i, 234).

- 180) però si quart algú del temps passat,/ y *el que*¹⁰² Amor pot fer en lloc dispost (97 6)// Pero si miro qué ha sido lo passado,/ y *lo que* amor haze en lugar dispuesto (BR)
- 181) A si matex lo malvat hom contrasta,/ y *el que*¹⁰³ li plau fa, e lo restant llexa (100 50)// El hombre malo a sí mismo contrasta,/ *lo que* le plaze obra y lo demás dexa (BR)
- 182) O Déu! ¿Per què los qui-n lo món tribulen/ y *ell que*¹⁰⁴ volran per null temps aconsiguen,/ y, aconseguít, lur voler més desija (104 82)// Todos aquellos que'n el mundo tribulan/ no alcanzando jamás *lo que* dessean,/ y si lo alcançan muy más entonces quieren (BR)

c) Trobem algun cas de «/l/ 'm abs' + *que* 'REL'» amb un cert matís intensiu en l'original.

- 183) Lo qui no sab, no pot haver mercé/ d'aquell qui jau en turment e dolor;/ donchs yo perdon a cascú de bon cor, si no són plant *del que* mon cor sosté (77 12)// por donde devo perdonar yo mejor/ si no lamentan *lo que* mi alma sufre (BR)¹⁰⁵
- 184) però si quart algú del temps passat/ y *el que*¹⁰⁶ Amor pot fer en loch dispost,/ nom d'amador solament no m'acost (97 5)// Pero si miro qué ha sido lo passado,/ y lo que amor haze en lugar dispuesto/ de cien mil leguas no lleigo al puesto (RB)¹⁰⁷
- 185) ¿Qual serà-quell que fora si mateix/ farà juhí, puys si no sap jutjar?/ Sa passió no sabrà estimar/ quanta-s ne qual, ne si minva o creix./ ¿Qual és lo foll qu'estime res de ssi,/ puys lo voler no sab on li darà?/ Son mal vinent no sab com lo sentrà, *lo que*¹⁰⁸ sofrir no sap de fi en fi (102 8)// ¿Quién es tan loco, que de sí algo estima,/ pues que no sabe su querer donde yrá?/ O el mal que spera ¿cómo le sentirá,/ ni *lo que* sufre de fino en fino estima? (RB).¹⁰⁹

4.3. MOSTRA BALTASAR DE ROMANÍ UNA BONA COMPETÈNCIA EN L'ÚS DE «LO NEUTRO» EN L'ESPANYOL?

Atesa aquesta comparació entre les *Poesies* i la traducció de Romaní, podem considerar que aquest va ser capaç de distingir formalment en ES 'm' i 'abs' (*el-lo*); si més no, va recórrer al *lo N*, a demostratius neutres o altres fórmules que s'acosten a aqueix valor. Tot i així, hi ha algun indicatiu que pot donar a entendre, si més no, la seua condició de catalanoparlant i, doncs, d'algú que ha après (potser no del tot) a fer aqueixa distinció. Aquests indicis van, sobretot, per la decreta de l'excés (i, fins i tot, l'abús) del *lo N*; això s'ajustaria amb la identificació de *lo*,¹¹⁰ llavors var. sil·làbica en CAT de l'ART DEF bé 'm' bé 'abs', amb *lo*, sempre 'abs' en ES.¹¹¹

D'una banda, hem vist que Romaní va traduir amb *lo N* sintagmes que podrien interpretar-se també com a 'm' (adés [119-122]) o que, fins i tot, no contienien un /l/ 'm abs' (adés [131-134, 135-144]). Va actuar semblantment quan es tractava d'un REL. Així, p. ex., sembla clar que, en [186] (*infra*),

102. Cf. n. 106.

103. Al ms B: «fa *lo que*-l plau e tot lo restant llexa» (Pagès, 1912, II, 103, n. 6; i Bohigas, 2000: 327, n. 5); al ms A: «*so que* li plau fa y lo restant llexa» (Pagès, 1912, II, 103, n. 6).

104. Al ms G¹: «hi-l»; i al ms A: «y-l» (Pagès 1912, II, 157, n. 82).

105. Cf. «se non sono compianto per quanto soffro» (Girolamo).

106. Al ms B hi ha una var. de molt d'interès: «e quant amor» (Pagès, 1912, II, 103, n. 6; i Bohigas, 2000: 313, n. 6).

107. Cf. «but if I consider my (lover) from the past/ and what Love can do in a place which is prepared (for it)» (Terry); «If I regard somone of time now past/ And what by Love's achieved in place disposed» (CRK).

108. Als ms bcde: «so que» (Pagès, 1912, II, 135, n. 8).

109. Cf. «Non ha idea del male che verrà,/ *quello* che soffre non lo conosco appieno» (Girolamo).

110. Var. a la vora de l'asil·làbica [l] (gràficament: *l*, *l* o *l'*).

111. No prenem en consideració ací els casos que, com hem vist, poden deure's a opcions d'estil o d'interpretació del text de Marc.

lo que fon al·ludeix al 'temps passat'; el poeta esmenta explícitament els *tres temps* i s'hi refereix un a un, començant pel passat (*lo que fon* 'el temps que fon') i continuant pel present i pel futur (o *venidor*): Romaní opta per un *lo N*.

186) La Mort qui tol lo agradable don/ que vida y sort als hòmens volen dar,/ quant és de mi m' à tolt, sens mi matar; de mos tres temps me resta *lo que fon*./ D' aquest present a tot hom do ma part./ del venidor no vull haver esper./ puy la tristor és a mi dolç esguart (95 36)// Muerte que quita aquel don preciado/ que vida y suerte suele a los hombres dar./ quanto en mí era llevo sin me matar;/ de nuestros tiempos *lo que fue* m' á quedado./ D' este presente a todos doy mi parte./ pues que ya d' él ningún plazer m' alcança;/ del venidero no quiero su esperanza./ ni quiero en cosa, sino en tristezas, parte (BR)

Ocorre semblantment en [187]: *al que fon* al·ludeix al 'temps que fon, al passat'.

187) Aquest amor ses forces afluqueix/ si primament enquesta se'n fa l mún;/ si ls amadors an esguart *al que fon*/ y als altres temps, dolor, sens amor, creix (102 83)// Y d' este amor sus fuerças enflaquecen/ si por entero pesquisa d' él tomamos;/ si *lo pasado* y presente miramos/ él va menguando y sus pesares crescen (BR)

D'una altra, hem descobert alguna traducció que podria incloure confusions per interferència del CAT. En [152] (*supra*) sembla que va sotmetre el REL *de lo que* (l'equivalent ES esperable) a la regla de sil·labació del CAT (*del que*). En [171] (*supra*) podem sospitar que hi ha una utilització de *lo que* en ES en comptes d'un REL 'm' (p. ex., *el que* o *aquel que*, esperable com a traducció d'un *aquell qui* original).

Hi afegim, en aquesta línia, exemples com els següents, en què pareix que hi ha veritables errades en l'ús del *lo N*, també per excés. En el primer ([188]), *lo seu delit* deu ser l'antecedent de *lo propi seu*; Romaní tradueix açò darrer per *lo propio suyo*, tot i que, a continuació, manté a *él*, que, al seu torn, deu correspondre al REL 'm' *al qual*, de l'original.

188) Lo cors per si lo seu delit desija,/ l'arma-naprés lo sent, e vol atényer/ *lo¹¹² propi seu*, al qual no-s pot empényer,/ car tot és fals, d'on ella se fastija (92 87)// Por si el cuerpo en su desseo viene/ después ell alma le siente y quiere d' él/ *lo propio suyo*, mas no se llega a él,/ que todo es falso lo qu' ella en asco tiene

En el segon cas ([189]), *major*, *mitjà*, *poc* i *molt* van referits al N 'm' *bé*. Romaní sembla que ho interpreta així només en els dos primers.

189) Lo major bé de perdr-és perillós,/ més que l *mijà*, y *el poch* és pus segur;/ e si n *lo molt* havia lonch atur,/ tot bé complit seria entre nós (90 25-27)// Un gran bien es de perder peligroso;/ más que l *mediano*, *lo poco* es más seguro/ que si en *lo mucho* fuesse el durar seguro/ de bien cumplido sería nuestro gozo

5. CONCLUSIONS

Aquest estudi comparatiu de 46 de les *Poesies* amb la traducció a l'ES feta per Romaní ha volgut, entre altres coses:

a) Descriure l'expressió de l' 'abs' en un gran clàssic de la poesia catalana. El vers sol considerar-se com un tipus de text poc apte per als estudis gramaticals: sovint els condicionants formals

112. Interessant la var. «el» que troba Pagès (1912, II, 72, n. 87) al ms E.

provoquen alteracions en la sintaxi que poden generar interpretacions esbiaixades. Ací, però, el còmput mètric ha estat precisament un element de molt d'interès per a mesurar el comportament fonomorfològic de l'ART /l/ amb valors 'm' i 'm abs'.

b) Mostrar que l'ART /l/ 'm' té una presència remarcable a les *Poesies* per a l'expressió de l'abs'. L'hi hem trobat seguit d'ADJ, PART, ADV, POSS¹¹³ i que 'REL'. En aquest darrer context, apareix en variació amb el DEM *ço*, ja en retrocés a l'època de redacció de l'obra, com han mostrat les dades quantitatives. Hem constatat que l'ART DEF /l/ segueix, quant a la formació de síl·laba, el mateix comportament tant si pren valor 'm' determinatiu com si té valor 'abs': adopta en tots dos usos les var. [lo], sil·làbica, o [l] (asil·làbica: *·l, el, o l'*, en l'edició) segons el context siga vocàlic o no (amb v a l'esquerra o a la dreta).

c) Comprovar que la comparació entre original i traducció és un recurs per a estudiar també qüestions gramaticals, sobretot, si aquestes tenen caràcter idiomàtic o singular. És una eina per a caracteritzar els recursos expressius i sintàctics de les llengües comparades. Ací hem arribat a intuir en quina mesura el traductor, catalanoparlant, era competent en l'ús d'un tret característic de l'ES: el *lo n*; és a dir, en quina mesura era capaç de projectar sobre el CAT una intuïció pròpia dels castellanoparlants. Hem pogut comprovar que, en general, encerta a aplicar aqueixa distinció. Hi ha, però, uns quants casos, de molt d'interès, que potser cal veure com a errades; són errades semblant a les que cometen, en voler expressar-se en ES, els parlants de llengües com ara el PORT, l'IT o el FR que, com el CAT, no fan una tal distinció.

d) Contrastar traduccions és un mitjà per a constatar fets lingüístics que podien passar desapercibuts amb la sola observació del text original. Recórrer al text de Romaní ens ha fet veure que certs casos de /l/ 'm' podrien ser interpretats com a 'abs', si més no, a ulls d'un lector castellanoparlant.

6. ESTUDIS CITATS

ALARCOS, Emilio (1967 [1970]): «El artículo en español». *Estudios de gramática funcional del español*. Madrid: Gredos, p. 166-177.

ALIBÈRT, Loïs (1976²): *Gramatica occitana*. Montpeller: Centre d'Estudis Occitans.

ALVES DA SILVA, Rosemeire (2003): «Jugar con *lo* y *el*». ROJAS, Carmen (ed.): *Actas del X Seminario de Dificultades Específicas de la Enseñanza del Español a Lusohablantes*. p. 173-180. (<http://www.sgci.mec.es/br/actas.htm>) [24-II-07]

ANDRADE, Nair F.: «Aprender español es fácil porque hablo portugués: ventajas y desventajas de los brasileños para aprender español». *Cuadernos Cervantes de la lengua española*. http://www.cuadernos cervantes.com/lc_portugues.html [24-II-07]

BARTRA, Anna/ VILLALBA, Xavier (2004): «Non agreeing quantified nominal embedded clauses in Spanish». Presentat «15th Colloquium in Generative Grammar» (UB, 4-6, abril, 2005); edició en xarxa [10-III-07]

BATLLE, Mar (2000): «A propòsit del *lo* neutre». *Llengua & literatura*. 11, p. 331-351.

BELLO, Andrés (1847 [1970⁸]): *Gramática de la lengua castellana*. Buenos Aires: Sopena Argentina.

BOSEQUÉ, Ignacio/MORENO, Juan C. (1989): «Las construcciones con *lo* y la denotación del neutro». *Lingüística*. 2, p. 5-50.

113. Cal destacar l'ús davant PART i POSS atès el fet que el CAT normatiu contemporani tendeix a rebutjar-lo en aqueixos contextos.

- BOSQUE, Ignacio / DEMONTE, Violeta (dir.) (1999): *Gramática descriptiva de la lengua española*. 3 vol. Madrid: Espasa.
- BRIZ, Antonio (1989): *Sustantivación y lexicalización en español. (La incidencia del artículo)*. València: UV.
- BRUCART, Josep M. (2002): «Els determinants». SOLÀ, Joan i altres (dir.) (2002). II, p. 1435-1516.
- CALVO, Cesáreo (1997): «La selecció lèxica del català i de l'italià: el *Tirant* i la seua traducció italiana cara a cara». *ELLC*. XXXIV. Barcelona: PAM, p. 51-78.
- CASANOVA, Emili (1999): «Recorregut per la llengua d'Ausiàs March (1397-1458)». ALEMANY, Rafael (ed.): *Ausiàs March i el món cultural del segle xv*. Alacant: IIFV, p. 135-172.
- (2000): «L'evolució de la construcció *ço que > lo que*, i d'altres amb *lo*: factors i conseqüències». *Katalanisch in Geschichte und Gegenwart*. Stauffenburg: Verlag, p. 39-64.
- COLOMINA, Jordi (2002): «Paradigmes flectius de les altres classes nominals». SOLÀ, Joan i altres (dir.) (2002). I, p. 535-582.
- COLÓN, Germà (1976): *El léxico catalán en la Romania*. Madrid: Gredos.
- (1989): *El español y el catalán, juntos y en contraste*. Barcelona: Ariel.
- (1995^a): «Ausiàs March interpretat al s. XVI per Juan de Resa i Jorge de Montemayor». ALEMANY, Rafael (ed.) (1995): *Ausiàs March: textos i contextos*. IIFV/ Departament de Filologia Catalana UA/ PAM, p. 89-116.
- (1995^b): «Contactes lingüístics valencians de la fi del segle XV». COLOMINA, Jordi (ed.) (1995): *Llengües en contacte als regnes de València i de Múrcia (s. XIII-XV)*. Alacant: UA, p. 277-292.
- (1997): *Estudis de filologia catalana i romànica*. València/ Barcelona: IIFV/ PAM, p. 53-59.
- CONTRERAS, Heles (1973): «Spanish Non-Anaphoric *lo*». *Linguistics*. 111, p. 5-30.
- COROMINES, Joan (1971): *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- DCECH = COROMINES, Joan/ PASCUAL, José A. (1987²-1991): *Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico*. 6 v. Madrid: Gredos.
- DCVB = ALCOVER, Antoni M./MOLL, Francesc de B. (1980): *Diccionari Català-Valencià-Balear*. 10 v. Palma: Moll.
- DECat = COROMINES, Joan (1983⁴-1991): *Diccionari Etimològic Complementari de la Llengua catalana*. 9 vol. Barcelona: Curial.
- DUARTE, Carles/ALSINA, Àlex (1986): *Gramàtica històrica del català*. II. Barcelona: Curial.
- FABRA, Pompeu (1898): *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- (1911): *Qüestions de gramàtica catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- (1918): *Gramàtica catalana*. Barcelona: IEC.
- FERNÁNDEZ GARCÍA, María J.: (2006): «Portuñol y literatura». *Revista de estudios extremeños*. LXII. II, p. 555-577.
- FERNÁNDEZ, José R. (1986): *Gramática histórica del provenzal*. Oviedo: Universidad de Oviedo.
- FRANCESCHINA, Florencia (2007): «Grammatical gender in native and non-native Spanish grammars». <http://www.essex.ac.uk/linguistics/pgr/egsp11/volume3/ps/franceschina.ps>.
- HAUF, Albert (1983): «El lèxic d'Ausiàs March: primer assaig de valoració i llista provisional de mots i de freqüències». *ELLC*. VI. Barcelona: PAM, p. 121-224.
- HOEFER, Josephine Von (1977): «Notes a les traduccions castelleses d'Ausiàs March en el Segle d'Or». GULSOY, Joseph/SOLÀ-SOLÉ, Josep M. (eds.): *Catalan Studies. Estudis sobre el català. Volum in memory of Josephine de Boer*. Barcelona: Borràs, p. 239-249.
- IRAZÁBAL, Marina (2000): «Uso del pronombre y artículo neutro *lo*. Uno de los temas sobre los cuales los alumnos brasileños presentan dudas más frecuentes». *El pizarrón. Revista digital para profesoras de español* dins *La página del idioma español*. Instituto Cervantes de São Paulo. <<http://www.webcom.com/irsocallo.htm>>.
- JENSEN, Frede (1986): *The Syntax of Medieval Occitan*. Tibinga: Max Niemeyer Verlag.

- KINDELÁN, Aixa Cristina (2004): «Proyección de la enseñanza del español como lengua extranjera, a partir de las interferencias de alumnos francófonos», 2004.fayl.uh.cu/Documents/Articulos/Aixa2.doc [26-II-07]
- LAPESA, Rafael (1984): «El neutro en calificativos y determinativos castellanos». *Miscel·lània Sanchis Guarner*. II. Barcelona/ València: PAM/ IIFV, p. 173-188.
- LÁZARO, Fernando (1980): «El problema del artículo en español». *Estudios de lingüística*. Barcelona: Crítica, p. 27-59.
- LEONETTI, Manuel (1999): «El artículo». BOSQUE, Ignacio/DEMONTE, Violeta (dir.) (1999). I, p. 787-892.
- MARTÍ i CASTELL, Joan (2002): *Estudi lingüístic dels "Usatges de Barcelona"*. Barcelona: Curial/ PAM.
- MARTÍN, María A. (2004): *Análisis de errores de la interlengua de español en estudiantes italianos*. Máster "La enseñanza de español como lengua extranjera". Universidad de Salamanca. Ed. digital a http://elenet.org/publicaciones/enciclopedia/Analisis_de_errores_en_la_interlengua_de_espa%C3%B1ol_en_estudiantes_italianos/PARTE-PR%C3%81CTICA.pdf. [26-II-07]
- MARTINELL, Emma (2000⁵). *Cuestiones del español como lengua extranjera*. Barcelona: UB.
- MARTINES, Josep (2009): *L'anomenat «lo neutre». L'expressió de l'abstracció en català. Una aproximació diacrònica*. Alacant/ Barcelona: IIFV/ PAM.
- MARTINES, Vicent (2005). "Traducciones al servicio de la exégesis temprana sobre Ausiàs March y otros clásicos valencianos y el sentido de sus relaciones románicas". *Revista de Literatura Medieval*. p. 155-176
- MOLL, Francesc de Borja (1991): *Gramàtica històrica catalana*. València: UV.
- MORAN, Josep (1984): *El capbreu de Castellbisbal*. Barcelona: UB.
- NEIRA, Jesús (1983): «/lo/ artículo neutro en el catalán moderno: sus orígenes». *Serta Philologica F. Lázaro Carreter*. I. Madrid: Cátedra. p. 475-484.
- PAR, Anfós (1928): «*Curial e Güelfa*». *Notes lingüístiques y d'estil*. Barcelona: Balmes.
- RIGAU, Gemma (1999): «La estructura del sintagma nominal: los modificadores del nombre». BOSQUE, Ignacio/DEMONTE, Violeta (dir.) (1999): I, p. 319-364.
- RÍQUER, Martí de (1946): *Traducciones castellanas de Ausias March en la Edad de Oro*. Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos.
- (1980): *Història de la literatura catalana*. II. Barcelona: Ariel.
- RODRÍGUEZ MONZÚ FREIRE, María Teodora (1999): «*¿El o Lo? Es la cuestión*». *Conferencia para Profissionais de Ensino de Língua Estrangeira*. São Paulo: Centro de Idiomas do SENAC.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1959-1962): «La llengua d'Ausiàs March». *RVF*. 6, p. 85-99.
- SCHMID, Beatrice (1988): *Les traduccions valencianes del Blanquerna (València 1521) i de la Scala Dei (Barcelona 1523): estudi lingüístic*. Barcelona: Curial/ PAM.
- SOLÀ, Joan (1972): *Estudis de sintaxi catalana*. I. Barcelona: Ed. 62.
- (1987): *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*. Barcelona: Ed. 62.
- (1994²): *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Columna.
- (1996): «El catalán actual y el del siglo XXI». HINTZ, Suzanne S. (ed.): *Essays in Honor of Josep M. Solà-Solé. Linguistic and Literary Relations of Catalan and Castilian*. Washington: Peter Lang, p. 81-121.
- (2002): «Les subordinades de relatiu». SOLÀ, Joan i altres (2002). III, p. 2455-2565.
- SOLÀ, Joan/LLORET, Maria Rosa/MASCARÓ, Joan/PÉREZ SILDANYA, Manuel (dir.) (2002): *Gramàtica del català contemporani*. 3 vol. Barcelona: Empúries.
- VENY, Joan (1983⁴): *Els parlars catalans*. Palma: Raixa.
- WITTLIN, Curt J. (1991): *Repertori d'expressions multinominals i de grups de sinònims en traduccions catalanes antigues*. Barcelona: IEC.
- (1997): «Tres traduccions angleses del capítol 436 del *Tirant lo Blanc*». *Caplletra*. 23, p. 119-130.

7. FONTS CITADES

- ALCOVER, Antoni Maria (1915 [1982]): *Contarelles*. ed. de GRIMALT, Josep: I i II. Palma: Moll.
- Archer = MARC, Ausiàs: *A Key Anthology*. Traducció a l'AN d'ARCHER, Robert (1990): Sheffield: The Anglo-Catalan Society.
- BERNAT I BALDOVÍ, Josep (1859): *L'agüelo pollastre*. Sueca.
- Bíblia valenciana*. 1478 = VENTURA, Jordi (ed.) (1993): *La bíblia valenciana. Recuperació de la història d'un incunable català*. Barcelona: Curial.
- Bohigas = MARCH, Ausiàs: *Poesies*. Ed. de BOHIGAS, Pere, revisada per SOBERANAS, Amadeu-J./ESPINÀS, Noemí (2000). Barcelona: ENC.
- Canya* = MARTÍ, Joaquim (1997): *Literatura de canya i cordell al País Valencià*. València: Denes.
- Certàmens* = FERRANDO, Antoni (ed.) (1983): *Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX*. València: Diputació de València.
- CRK = MARC, Ausiàs: *Selected Poems*. Traducció a l'AN de CONEJERO, Manuel Á./RIBES, Purificació/KEOWN, Dominic (1986): València: Fundación Instituto Shakespeare.
- Decameró* = BOCCACCIO, Joan. Traducció al CAT del 1429. Barcelona: Editorial AHR, 1964.
- EIXIMENIS, Francesc: *Contes i faules*. s. XIV-XV. Ed. d'OLIVER, Marçal (1925): Barcelona: ENC.
- Epistolari I* = RUBIO, Agustí (ed.) (2003): *Epistolari de la València medieval*, I, València/Barcelona. IIFV/PAM.
- ESCARTÍ, Vicent J. (1997): *La primera edició valenciana de l'obra d'Ausiàs March, 1539*. 2 vol. València: Bancaixa.
- ESPLUGUES, Josep: *Memòries d'un capellà del segle XVIII*. Ed. de CASANOVA, Emili (1989). València: Alfons el Magnànim.
- Felip IV* = GUIA, Lluís (ed.) (1984): *Cortes del reinado de Felipe IV. II. Cortes valencianas de 1645*. València: UV.
- Fets* = *Llibre dels Fets del rei en Jaume*. c. 1244-1274. Ed. de BRUGUERA, Jordi (1991): Barcelona: ENC.
- GASSULL, Jaume (1947): *Somni de Joan Joan*. 1497. València. Ed. de MIQUEL I PLANAS, Ramon (1911): *Cançoners satírics valencians dels segles XV i XVI*. Barcelona.
- Gifreu = MARC, Ausiàs: *Chants d'amour et de mort. Chant spirituel*. Traducció al FR de GIFREU, Patrick (1991): París: La Différence.
- Gimferrer = MARC, Ausiàs: *Obra poética*. Traducció a l'ES de GIMFERRER, Pere (1987): Madrid: Alfaguara.
- Girolamo = MARC, Ausiàs: *Pagine del Canzoniere*. Traducció a l'IT de GIROLAMO, Costanzo di (1996): Nàpols.
- La Donsayna*, 1844-1845, setmanari. Ed. facsímil. Sueca. 1972.
- Llibre de tres*. c. 1380-1396. Ed. de RIQUER, Martí de (1997): Barcelona: QCr.
- LLULL, Ramon. *Llibre de l'orde de cavalleria*. c. 1275-1276. Ed. de SOLER, Albert (1988): Barcelona: ENC.
- *Llibre del gentil e dels tres savis*, c. 1274-1276. Ed. de BONNER, Antoni (1993): Palma: Patronat Ramon Llull.
- Montemayor = MARC, Ausiàs: *Primera parte de las obras del excellentissimo Poëta y Philosopho mossen Ausias Mach cavallero Valenciano. Traduzidas de lengua Lemosina en Castellano por Jorge de Montemayor, y dirigidas al muy magnífico señor mossen Simon Ros*. Traducció a l'ES de MONTEMAYOR, Jorge de (1560): València: Joan Mey.

- Mostassaf d'Elx* = CANO, M. Antònia (1995): *El «Llibre del mostassaf d'Elx»*. Edició crítica i estudi lingüístic. Alacant: Diputació d'Alacant.
- Organyà* = *Homilies d'Organyà* (s. XII-XIII) COROMINES, Joan/BRUGUERA, Jordi (ed.) (1989): *Homilies d'Organyà*. Barcelona: Fundació Revista de Catalunya.
- Pagès = Ausiàs MARC, *Les obres d'Auzias March*. Ed. de PAGÈS, Amadeu (1912): Barcelona: IEC.
- PONSODA, Joan (1996): *El català i l'aragonés en els inicis del Regne de València segons el "Llibre de Cort de Justícia" de Cocentaina*. Alcoi: Marfil.
- Questa* = *Questa de sant Grasal*. s. XIV. Ed. de MARTINES, Vicent [en premsa].
- Terry = MARC, Ausiàs: *Selected Poems*. Traducció a l'AN de TERRY, Arthur (1976): Edimburg: Edimburg University Press.
- Tirant* = MARTORELL, Joanot (1490): *Tirant lo Blanch*. I i II. Ed. de HAUF, Albert (1990): València: Generalitat Valenciana.
- Vides* = *Vides de sants rosselloneses*, vol. III, ed. de KNIAZZEH, Charlotte S. M./ NEUGAARD, Edward J., Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- Xúquer* = PERIS, Tomás (1992): *Regadío, producción y poder en la Ribera del Xúquer (la Acequia Real de Alzira, 1258-1847)*. València: Generalitat Valenciana.

RESUM

L'anàlisi comparada de l'obra d'Ausiàs Marc i la traducció espanyola que en va fer Baltasar de Romaní al s. XVI és útil per als estudis lingüístics. Estudiem ací una qüestió d'interès per a la sintaxi catalana: l'ús de l'article determinat masculí singular en la generació de noms abstractes i davant *que* 'relatiu'. Aquest ús ha patit la interferència d'un recurs singular de l'espanyol: l'anomenat «*lo neutro*». Per això a) descriuim en el text de Marc el comportament de l'article determinat masculí en la generació d'abstractes i davant el relatiu i, en aquest cas, la variació amb el demostratiu *ço*; i b) observem com tradueix Romaní aquests contextos i, doncs, ponderem en quina mesura era competent en l'ús del «*lo neutro*».

Oferim informació sobre un aspecte gramatical mancat d'investigació històrica fonamentada en corpora textuais. Atès que és d'un text poètic, podem descriure amb precisió l'aparició de les variants de l'article /l/, determinant masculí i abstracte.

MOTS CLAU: traducció, sintaxi històrica, abstracció, «*lo neutro*».

ABSTRACT

Expression of abstraction and a study of its translation. The *Poesies* of Ausiàs Marc and its Spanish translation by Baltasar de Romaní

A comparative analysis of the work of Ausiàs Marc and the sixteenth-century translation by Baltasar de Romaní is of some linguistic utility. In this article, we examine a point of interest to Catalan syntax: the use of the masculine singular definite article in the creation of abstract

nouns and before the relative *que*. This use has suffered interference from a form that is peculiar to Spanish: the so-called “neuter *lo*”. Therefore (a) we describe the behaviour of the masculine definite article in generating abstract nouns and before the relative in Marc’s text and, in this case, its alternation with the demonstrative *çò*; (b) we note how Romaní translates these contextual variants and, thus, we try to estimate to what extent he was competent in the use of “neuter *lo*”.

We offer information about an aspect of grammar hitherto unstudied in corpora. Since we are dealing with a poetic text, we can describe the appearance of the variants of the masculine abstract definite article /l/ with precision.

KEY WORDS: translation, historical syntax, abstractness, «neuter *lo*».